

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Механізми інтелектуалізації процесів економічного розвитку в
умовах глобалізації»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23м-2
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародна
економіка та бізнес»
_____ Репа О.І.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент к-т екон. н., доцент
_____ Ігор НІКОЛАЄВ

АНОТАЦІЯ

Механізми інтелектуалізації процесів економічного розвитку в умовах глобалізації. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У кваліфікаційній роботі здійснено є поглиблення теоретико-методологічних засад дослідження процесу інтелектуалізації глобального економічного розвитку й обґрунтовано пропозиції щодо розробки стратегічних напрямів включення інтелектуального потенціалу України у світовий інноваційний процес. Комплексний аналіз трансформації об'єктів інтелектуальної власності й інструментів їх регулювання в процесі інтелектуалізації глобалізованої економіки показує, що світовій економічній спільноті необхідно розвивати високотехнологічні, інноваційні галузі й управління інтелектуальною власністю, яке потребує значних інвестицій і відіграє важливу роль у підвищенні національної конкурентоспроможності за рахунок створення й поширення об'єктів ПІВ. Доведено, що ситуація, яка склалася в інноваційній сфері України, робить актуальною розробку державної політики, яка гарантуватиме розширення й відтворення цільової бази інноваційної діяльності з метою впливу на прискорений економічний розвиток країни. Для поліпшення економічної ситуації в Україні, зміщення вектора економічного розвитку із сировинного на інноваційний доцільне залучення національної економіки України до процесу глобальної інтелектуалізації.

Ключові слова: економічний розвиток, інтелектуалізація, глобальна економіка, глобалізація, транснаціоналізація, інтелектуальна власність, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси.

ANNOTATION

Mechanisms of intellectualization of Economic Development Processes in Conditions of Globalization. – Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program " International Economy and Business " in the specialty 292 "International Economic Relations". – 2024..

In qualified work, the immersion of theoretical and methodological ambushes has been completed in tracking the process of intellectualization of global economic development and grounded in propositions for the development of strategic direct inclusion of the intellectual potential of Ukraine in the world innovation process. A comprehensive analysis of the transformation of intellectual power objects and the instruments of their regulation in the process of intellectualization of the globalized economy shows that the Economical productivity requires the development of high-tech, innovative technologies and the management of intellectual power, which will require significant investment and play. important role for advanced National competitiveness for the market is the creation and expansion of IPV facilities. It has been confirmed that the situation that has developed in the innovation sphere of Ukraine requires an urgent development of government policy, which guarantees the expansion and creation of the target base of innovation activity from I intend to accelerate the economic development of the region. To improve the economic situation in Ukraine, to shift the vector of economic development from the economy to an innovative one, to ensure that the national economy of Ukraine is fully prepared before the global process Intellectualization.

Keywords: economic development, intellectualization, global economy, globalization, transnationalization, intellectual power, intellectual potential, intellectual resources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	10
1.1. Теоретичні аспекти дослідження інтелектуалізації глобального економічного розвитку.....	10
1.2. Формування об'єктів інтелектуальної власності в умовах глобальної економіки.....	22
1.3. Методичні аспекти аналізу процесу інтелектуалізації в умовах глобалізації.....	29
Висновки до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	40
2.1. Аналіз становлення інтелектуальних ресурсів в умовах глобалізації.....	40
2.2. Аналіз трансформаційних процесів у сфері інтелектуалізації глобальної економіки.....	49
2.3. Оцінка регіональних й глобальних особливостей процесів інтелектуалізації.....	56
Висновки до другого розділу.....	63
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	65
3.1. Інноваційні пріоритети розвитку економіки України.....	65
3.2. Пріоритетні напрями розвитку інтелектуальних ресурсів України в умовах поглиблення міжнародної інтеграції.....	74
Висновки до третього розділу.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку світової економіки для всіх учасників економічної системи вкрай важливим є створення міжнародних і національних систем регулювання, й захисту інтелектуальної власності, оскільки це є джерелом подальшої конкурентоспроможності у світовій економіці. У міру поглиблення процесів глобалізації й інтернаціоналізації світової економіки відбувається трансформація структур і механізмів передання знань і технологій, і на міжнародному рівні з'являються нові економічні можливості. Транснаціональні підприємства є ключовими рушійними силами процесу поширення і комерціалізації знань й інтелектуальної власності, створюючи при цьому умови для жорсткої конкуренції за володіння найважливішими елементами інноваційного механізму розвитку. При цьому роль інтелектуальних ресурсів у завоюванні конкурентних переваг й їхній вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності багато в чому визначається національним і регіональним законодавством, яке часто не відповідає сучасним тенденціям розвитку світової економіки. Усе це визначає актуальність досліджуваної теми.

Ключові теоретичні розробки в царині дослідження процесів інтелектуалізації належать Л. Вальрасу, П. Друкеру, К. Ерроу, М. Кондратьєву, Ж. Ліотару, А. Маршаллу, Дж.С. Міллю, В. Петті, Д. Рікардо, Д. Рісману, А. Сміту, Т. Стюарту, А. Тюренну, Т. Умесао, Й. Шумпетеру й іншим вченим, які ілюстровано в їхніх працях. Об'єктами досліджень українських науковців є сучасні тенденції розвитку інтелектуальних ресурсів, їх формування й використання як чинника економічного зростання України на інноваційній основі. Такі дослідження проводили: О. Амоша, Ю. Базар, О. Білорус, О. Гальчинський, А. Галучинський, В. Жаров, О. Голіков, В. Гончаренко, М. Гончаренко, О. Добгар, О. Каніщенко, В. Криляк, Д. Лук'яненко, І. Мацюченко, М. Мешко, С. Смирновський, С. Мешко, С. Мочерний, А. Получник, О. Самойленко, В. Семеноженко, В. Сидоров, А.

Чухно, С. Якубовський й інші. Слід зазначити, що, незважаючи на поглиблення досліджень різних аспектів процесу інтелектуалізації у світовій економіці, еволюція низки положень міжнародних правових актів, що регулюють передачу знань, інтелектуальну власність й економічні ефекти від співробітництва на світовому ринку інтелектуальних ресурсів, являє собою широку сферу дослідження. Важливість детального аналізу цього питання посилюється недосконалістю практики міжнародної інтеграції інтелектуального потенціалу України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження - поглибити теоретико-методологічні засади дослідження процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку й висунути стратегічні напрями інтеграції інтелектуального потенціалу України у глобальний інноваційний процес. Відповідно до мети дослідження у кваліфікаційній роботі ставляться й вирішуються такі **завдання**:

- дослідити теоретичні аспекти дослідження інтелектуалізації глобального економічного розвитку;
- проаналізувати процеси формування об'єктів інтелектуальної власності в умовах глобальної економіки;
- систематизувати методичні аспекти аналізу процесу інтелектуалізації в умовах глобалізації;
- проаналізувати становлення інтелектуальних ресурсів в умовах глобалізації;
- здійснити аналіз трансформаційних процесів у процесах інтелектуалізації глобальної економіки;
- оцінити регіональні й глобальні особливості процесів інтелектуалізації;
- визначити інноваційні пріоритети розвитку економіки України;
- обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку інтелектуальних ресурсів України в умовах поглиблення міжнародної інтеграції.

Об'єктом дослідження є процеси економічного розвитку на засадах інтелектуалізації у глобальному середовищі.

Предметом дослідження є детермінанти, генеза, передумови й особливості процесів інтелектуалізації глобального економічного розвитку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям кваліфікаційного дослідження є історичний, логічний і системно-структурований підхід до аналізу економічних явищ і процесів у національних і глобальних умовах. У роботі широко використовуються загальноприйняті методи наукового дослідження, а саме: методи аналізу й синтезу для виявлення витоків процесу наукового дослідження: методи аналізу й синтезу для виявлення витоків процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку; системні підходи; статистичні й кількісні методи для інтелектуалізації глобалізованої економіки; дослідження процесу інтелектуалізації світової економіки. статистичні й економетричні методи для демонстрації методологічних засад; економетричне і математичне моделювання.

Інформаційною базою роботи є: результати наукових досліджень, монографії й інші публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, офіційні статистичні й аналітичні матеріали міжнародних організацій (СОТ, ООН, ЮНКТАД, МВФ, ОЕСР, Група Світового банку, Світовий економічний форум), експертні оцінки рейтингових агентств, матеріали міжнародних інформаційних агентств, українські законодавчі й нормативні документи, Національна служба статистики України, НБУ).

Структура кваліфікаційної роботи й її обсяг. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків й списку використаних джерел. Ключовий зміст кваліфікаційної роботи викладений на 86 сторінках, включаючи 11 таблиць, 9 рисунків, 1 додатку. Список використаних джерел складається з 118 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження інтелектуалізації глобального економічного розвитку

Нині відбувається перехід до нових технологій. Відбувається перехід до принципово нової соціальної моделі інформаційного суспільства, що ґрунтується на інформаційній економіці, економіці знань або постіндустріальній економіці, яка розглядається як сучасна економіка, що характеризується швидким зростанням інтелектуалізації економічної діяльності. Це виражається у зростаючій ролі людського капіталу й наукових знань у розвитку нових технологій, а саме:

- Переважання інформаційно-комунікаційних систем в економічній діяльності й виробничих процесах;
- Перетворення наукових знань й інформаційних ресурсів на найцінніші об'єкти міжнародного обміну.

Таким чином, сучасний економічний розвиток країни зумовлений трансформацією всієї економічної системи як в економіці країни загалом, так і у світовому господарстві загалом. Ця трансформація проявляється в контексті інтелектуалізації, яка відбувається за рахунок широкого використання новітніх ідей, винаходів, відкриттів, нових знань і технологій.

З технологічного погляду сучасна національна економіка - це економіка знань, соціальна структура, орієнтована на моделювання, аналіз і розв'язання життєвих проблемних ситуацій. Для цього насамперед використовуються інтелектуальні ресурси, що призводить до нової якості їх використання й ефективного заміщення традиційних дефіцитних ресурсів, таких як енергія, гроші, праця і матеріали. Відбувається процес віртуалізації національної економіки, що формує мережевий електронний ринок, який об'єднує інтелектуальні, технологічні й функціональні можливості людського капіталу, посилюючи і мобілізуючи їх за допомогою інтегрованої взаємодії з

людинокомп'ютерами й інтелектуальними системами управління. У цьому сенсі інформаційні й комп'ютерні технології, що постійно розвиваються, виступають інструментами передання і поширення знань і є рушійною силою економічного розвитку.

До кінця ХХ століття світова наукова література остаточно змістила фокус своїх досліджень з «матеріальної» економіки на «інтелектуальну» - «економіку знань». Це визнання того, що наукові знання й унікальні навички працівників стали ключовим джерелом і ключовою умовою розвитку матеріального і нематеріального виробництва, специфічним і фундаментальним ресурсом нової економіки. Людський інтелект і вироблені ним знання стали реальною продуктивною силою й основою національних і регіональних конкурентних переваг, інтелектуальної й національної безпеки.

На практиці це означає формування, збереження, ефективно використання й нарощування інтелектуального потенціалу соціально-економічної системи як основи розвитку; оцінювання рівня її інтелектуалізації й спроможності адаптуватися до нових економічних умов; виявлення чинників, які забезпечують ці процеси або гальмують їх; визначення різних рівнів; визначення різних рівнів, які можуть бути використані у процесі розвитку; визначення різних рівнів, які можуть бути використані у процесі розвитку; визначення рівня, за яким Світовий банк регулярно проводить дослідження й оцінювання глобального інтелектуального розвитку. Однак генезис процесу інтелектуалізації має включати в себе й етапи розвитку, що передували вищевказаним подіям.

Ідеї В. Петті отримали подальший розвиток у працях А. Сміта. Він формує ідею нерівності: найзначніше кількісне нагромадження наукових знань і безпосереднє перетворення науки на продуктивну силу відбулося наприкінці ХVIII - на початку ХІХ століття. У процесі інтелектуалізації економіки в цей період можна схематично виокремити два етапи розвитку. На першому етапі процес інтелектуалізації пов'язаний винятково з перерозподілом елементів, функцій і відносин на певному рівні й займає

тривалий час. Друга стадія характеризується якісною зміною стану справ, ефектом трансформації знань і завершується виходом цієї закономірності на якісно новий рівень, після чого важливі структурні зміни поступово сходять нанівець. Матеріальні, соціальні, інституціональні й духовні зміни, які сталися в житті світового суспільства на зламі XVIII і XIX століть і породили ті, які забезпечили зростаючу міру інтелектуалізації виробництва і зростання його ефективності, є такими.

Тому заміна простої праці знаннями, тобто перехід від суто технічних навичок до інтелектуальних, є головною особливістю, що визначає формування постіндустріальних суспільств. Тому терміни «інформаційна економіка», «економіка знань», «інформаційна економіка» й «інтелектуальна економіка» не випадкові. Інтелектуалізація як складний процес розширення, вдосконалення, створення, нагромадження й використання знань і навичок у суспільстві проявляється в набутті економікою нових якостей. Інтелектуалізація економічної діяльності, праці й виробництва є чинником соціально-економічного розвитку країн, господарюючих суб'єктів і людських ресурсів. А головними рушійними силами інтелектуалізації є глобальні актори - міжнародні організації, держави, лідери, регіональні економічні й фінансові організації, потужні корпорації, інституційні інвестори, мегаполіси, знаменитості й громадські діячі, які формують світовий порядок, соціально-економічні стандарти, наукові й економічні стандарти, науково-технічний прогрес, що визначають пріоритети майбутнього.

Процеси інтелектуалізації економічного розвитку вже сьогодні можна пов'язувати з становленням й розвитком такого явища, як цифрова економіка [57]. Термін «цифрова економіка», введений у науковий обіг ще в 90-х роках, практично не викликає дискусій і однозначно розуміється як стан економіки, за якого реальні економічні процеси замінюються математичними (цифровими) моделями і реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій. Концепцію цифрової економіки

однозначно пов'язують з економічним зростанням [58], вважаючи, що цифрова трансформація забезпечить такі очевидні переваги [37]:

- підвищення ефективності праці;
- підвищення конкурентоспроможності учасників ринку і, як наслідок, спрощення доступу до міжнародних торгових майданчиків;
- мінімізація матеріальних й адміністративних витрат виробничої діяльності;
- створення робочих місць для висококваліфікованих спеціалістів;
- зростання добробуту населення за рахунок інтенсивного розвитку економіки й усунення проблеми соціальної нерівності.

На сучасному етапі цифровізації акцент робиться на розвитку індустріального Інтернету речей, методів доповненої реальності й масової бізнес-аналітики. Хмарні технології дозволяють зберігати значні обсяги даних і обробляти віртуальну інформацію за короткий час. Впроваджуються програми з удосконалення систем інформаційної безпеки (Geissinger, 2023).

Усе вищезазначене зумовлює необхідність нарощування інтелектуального капіталу спеціалістів різних сфер економіки. Водночас інтелектуалізація економіки безпосередньо залежить від розвитку й реалізації функцій освіти як соціального інституту. Серед функцій, які потребують оновлення в першу чергу, можна виділити [53]:

- соціалізація підростаючого покоління;
- формування у молодого покоління ціннісних орієнтацій, установок, життєвих ідеалів, що панують у даному суспільстві;
- забезпечення економічного зростання.

У цьому плані одним із найперспективніших напрямів розвитку економічного, наукового й освітнього просторів є:

- активізація наукових досліджень у сфері впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій (Eferin, 2023; Konkin, 2022; Valdez-De-Leon, 2024);

- впровадження в навчальний процес новітніх відкриттів у сфері штучного інтелекту й роботизації, а також кардинальна перебудова підходів до навчального процесу за рахунок тотального впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (Фіхтнер, 2022);

- вдосконалення електронних технологій у сфері послуг з метою віртуалізації об'єктів інфраструктури (Malinovska, 2022);

- оптимізація обробки великих обсягів даних для прискорення бізнес-рішень і забезпечення конкурентної переваги на глобальному ринку (Laszlo, 2019; Nabatov, 2022);

- впровадження хмарних обчислень у сферу малого й середнього бізнесу з метою більш гнучкого управління за стандартами великих підприємств (Nuccio & Guerzoni, 2021; Song, 2022);

- формування цифрового простору людського життя, ключовими компонентами якого є «розумні» міста, віртуальні середовища й спільноти, Інтернет речей, інтелектуальний туризм й багато іншого (Morandi et al., 2021).

Цифрова трансформація й інтелектуалізація економіки з шаленою швидкістю реструктуризує всі сфери суспільства: можна спостерігати глобалізацію територій й економік, розвиток мережевих компаній, впровадження електронного урядування, розробку й просування нових бізнес-моделей, запровадження законів про інтелектуальну власність. Для реалізації цих трендів необхідна адекватна система освіти й виховання нового цифрового покоління. Водночас для успішної реалізації державних програм переходу на цифрові технології необхідний високопрофесійний кадровий резерв, здатний впроваджувати інновації в практику. На сучасному етапі розвитку працівники різних сфер діяльності діють за принципом універсальності й взаємозамінності. Кожен фахівець змушений опановувати кілька спеціальностей, щоб гарантовано знайти застосування своїм навичкам. Такий підхід виховує всебічно розвинених працівників, знання яких є поверхневими, а цього недостатньо для проведення повноцінної

дослідницької роботи, необхідної для формування фундаментальних знань (Osborn, 2023) [88].

Отже, освіта впродовж життя – це модель інтелектуалізації, згідно з якою освітній процес охоплює все життя людини. Така модель максимально наближена до мережевої, гнучкої природи сучасного суспільства і може розглядатися як система гармонізації вимог інформаційної епохи й освітніх потреб кожного. Безперервна освіта також є аспектом освітньої практики, що реалізується шляхом дистанційного навчання, яке передбачає широке використання сучасних цифрових технологій. Неперервна освіта – це спроба інтенсифікувати навчальний процес, привести його у відповідність до вимог сучасної епохи.

Вирішальну роль в утвердженні моделі безперервної освіти відіграли нові вимоги до ключових якостей фахівців різного профілю в умовах становлення інформаційного суспільства. Їх список включає в себе наступне:

- мобільність, що передбачає володіння індивідом кількома спеціальностями;
- готовність до оновлення професійних знань;
- спілкування, що включає вміння передавати й отримувати інформацію, взаємодіяти, сприймати один одного на основі взаєморозуміння;
- самоорганізованість і самодисципліна;
- цілеспрямованість, стресостійкість, вміння ризикувати.

Не випадково ключові очікування від цифровізації освітньої системи пов'язані, по-перше, з формуванням низки властивостей людини, особливо актуальних в інформаційну еру, виховання яких слід починати з раннього віку. Це «конструктивізм» і «критичне мислення», які виражаються в здатності людини самостійно діяти в пошуках істини. Це розвиток таких емпатійних якостей, як здатність співчувати й співпереживати. Незамінним є і почуття власної гідності, яке лежить в основі соціальної відповідальності, безпосередньо пов'язаної з впевненістю людини в тому, що її особиста участь у справах суспільства має цінність. Звичайно, людина, яка усвідомлює

важливість свого життя, його зв'язок із цілями суспільства, набагато більш здатна до конструктивної соціальної діяльності. Зазначимо, що вказані об'єкти завжди мали високу соціальну цінність. Слід підкреслити, що в епоху інформації їхня актуальність різко зростає.

Прогрес, який визначає майбутні пріоритети й вимоги, що висувуються інформаційною епохою, сформували інформаційну епоху і зробили інтелектуальні технології важливими. Вимоги, що висувуються інформаційним століттям, породили інформаційну епоху і зробили інтелектуальну технологію важливою: згідно з М. Кастельсом, знання - предмет праці і головне джерело її продуктивності; згідно з М. Кастельсом, специфіка інтелектуалізованої інформаційної технології полягає у тому, що «інформація - це її сировина: ми - технологія. інформація, призначена для впливу на технологію, а й технологія, призначена для впливу на інформацію» [42, с. 104-105]. Це свідчить насамперед про те, що ключовим джерелом створюваної споживчої цінності є знання, яке «не тільки нова споживча цінність, а й знання, яке являє собою “не тільки новий технологічний порядок, а й, скоріше, нову соціальну реальність”». За словами Е. Тофлера, «нова цивілізація працює, люблячи, привносить інший спосіб життя».

Важливим наслідком когнітивного характеру інформаційної економіки є підвищення ступеня розвитку інновацій у всіх сферах суспільного життя і постійна концентрація на інноваціях. На зміну високій трудомісткості прийшла наукомісткість, що проявляється практично в усіх видах і засобах виробництва у формі додавання знань до конкретних потреб сучасного суспільства [6, с. 121]. Якщо знання й інформація сьогодні стають найважливішими чинниками виробництва, то це, у поєднанні з творчим характером діяльності, визначатиме формування нових пріоритетів для особистості й суспільства. У цьому сенсі можна переконливо стверджувати, що зміни в економічному розвитку, що відбуваються сьогодні, означають, що «коли знання в їх систематизованій формі беруть участь у практичному

опрацюванні ресурсів (у вигляді винаходів й організаційних удосконалень), джерелом вартості можна вважати знання, а не працю».

У цьому разі на зміну трудовій теорії вартості виникає теорія «вартості, створюваної знаннями». Засновник даної теорії стверджує, що замінюється теорією «вартості, виробленої знаннями». Засновник цієї теорії Т. Сакайя підкреслює: «Ми вступаємо в нову фазу цивілізації: ... Ми вступаємо в нову фазу цивілізації, в якій держава управляється цінностями, створеними знаннями». У результаті економіка буде управлятися певними цінностями, створеними знаннями». У результаті економіка трансформується у систему, що функціонує на основі обміну знаннями й взаємної оцінки з допомогою обміну знаннями й взаємної оцінки [105].

Найважливішим проявом процесів інтелектуалізації у сучасному економічному розвитку є впровадження комплексної автоматизації, що спершу замінила ручну працю, а тепер витісняє її повністю зі сфери праці. У зв'язку з цим Е. Гідденс відзначає, що «функція безпосереднього управління засобами праці фактично переходить до електронно-обчислювальних машин, а на працівників покладаються дедалі більше функції загального контролю й ухвалення рішень» [21, с. 89]. Це насамперед означає значне збільшення чисельності працівників, безпосередньо зайнятих розумовою працею, що призводить до опрацювання, використання й поширення нових знань. Якісний зсув в ефективності праці, пов'язаної зі знаннями, яка виникає при цьому, призводить, з одного боку, до явного зростання рівня продуктивності праці, а з іншого - до істотного зниження рівня витрат праці, тобто чисельності зайнятих у виробництві. За даними В. Іноземцева [39], якщо продуктивність праці у розвинених країнах у другій половині ХХ століття зросла більш як утричі, то в багатьох ключових великих галузях промисловості чисельність працівників скоротилася до 25,0 %. Усе це свідчить про те, що якість рівня інтелектуальної праці вийшла на принципово новий рівень, оскільки збільшилася питома вага інтелектуальної праці [39]. Практика постіндустріальної економіки переконливо показує, що працівники

в старому розумінні, що не відповідають новим вимогам, витісняються із процесів автоматизованого виробництва. Водночас зростає потреба у професійних висококваліфікованих кадрах для забезпечення виробництва. Тут слід зазначити, що М. Кастельс об'єктивно доводить, що «поширення інформаційних технологій в сфері економіки саме по собі не призводить до зростання рівня безробіття, але у довгостроковій перспективі може призвести до створення додаткових робочих місць» [42, с. 506].

С. С. Міхнєєва [18] чітко виокремлює ключові ознаки змін, що відбуваються у світовій економіці під впливом вимог інтелектуалізації:

- заміна праці знаннями, тобто перехід до інтелектуальних від технічних навичок, випереджаючі темпи розвитку нематеріальних продуктів у порівнянні з матеріальними;

- зсув в організації праці й виробництва від техноцентризму до антропоцентризму (зсув/зміна вимог щодо функцій працівників до універсальних від вузькоспеціалізованих);

- демократизація економічних відносин (інтеграція їх в економіку);

- інтеграція в економіку, яка є складною й поступовою.

Оскільки процеси інтелектуалізації економіки є поступовими і складними, необхідно також простежити його витoki. Було вивчено головні поняття і терміни, які передували сформованій науковій концепції інтелектуальної економіки.

Термін «інтелектуальний капітал» уперше використав 1969 року американський економіст Дж. Гелбрейт. У своїй книжці «Нове індустріальне суспільство» Гелбрейт стверджував, що високий рівень виробництва й доходів, досягнутий завдяки використанню новітніх технологій і великомасштабного виробництва, означає, що значна частина населення більше не буде обтяжена турботами, що пов'язан з рівнем задоволення ключових фізичних потреб. Це було аргументовано з використанням фактологічного матеріалу. У результаті економічна поведінка стала більш гнучкою. Контролю підлягають не тільки ціни й витрати, пов'язані з

виробництвом, а й споживчий попит. Крім того, Гелбрейт переконливо стверджує, що в індустріальній системі ринок праці як і раніше, буде, перевантажений. У минулому столітті капітал став відігравати вкрай важливішу роль, і економічна влада фактично перейшла до нього. Не ідеологічні символи визначають природу економічного суспільства, а вимоги, які диктуються організацією виробництва й технологією [10, с. 14-16]. Дж. Гелбрейт визначає інтелектуальний капітал як інтелектуальну діяльність працівників підприємств, що є частиною виробничого процесу і пов'язаний із генеруванням прибутків і ідей. Це визначення неодноразово доповнювалося і коригувалося через призму розвитку наукового мислення.

У даний час немає єдиної позиції щодо визначення поняття «інтелектуалізація економіки» (табл. 1.1).

Водночас, коли ми говоримо про зростаюче значення знань в економіці, ми маємо на увазі потенційні можливості, які можуть реалізувати люди, що володіють необхідним рівнем знань. Таким чином, знання прирівнюються до економічних благ, що задовольняють потреби людей у розвитку. У загальному розумінні інтелектуалізація економіки - це процес формування наукомісткої бази в економічній реальності, який відбувається через дослідження й впровадження прикладних розробок і постійне створення нових знань.

Підходи до визначення категорії «інтелектуалізація економіки»

Підходи	Визначення
<p>Антропоцентричний підхід:</p> <p>1) процес надання ціннісно-мислового навантаження економічним відносинам, в яких інтелект і моральність висуваються на перший план;</p> <p>2) процес накопичення знань, що стає джерелом формування людського капіталу.</p>	<p>Інтелектуалізація сучасної економіки - це об'єктивно-імперативний процес формування і розвитку високоморальних основ господарської діяльності.</p> <p>Головним напрямком формування нової інтелектуальної економіки стають розвиток і удосконалення людського капіталу, його інтелектуалізація, наявність компонента знань і креативності у його діяльності.</p>
<p>Перетворення інтелектуальної праці у матеріальну форму</p>	<p>Сутність інтелектуальної праці полягає в тому, що її результати знаходять об'єктивну форму вираження, «матеріалізуючись» в об'єктах інтелектуальної власності.</p> <p>Інтелектуалізація економіки виявляється в підвищенні питомої ваги зайнятих інтелектуальною працею людей, зростанні її значення в розвитку суспільства, зростанні частки нових знань, що втілюються у технологічних, організаційних, продуктивних і управлінських інноваціях.</p>
<p>Перетворення інформації та знань як в економічний ресурс, так і в економічне благо</p>	<p>Інтелектуалізація сучасної економіки – це процес перетворення інформації і, головне, знань, з однієї сторони, в економічний ресурс, який має першочергове значення для формування добробуту, а з іншої сторони, в економічне благо, задоволення потреби в якому сприяє розвитку людини, колективу і суспільства в цілому.</p>
<p>Процес збагачення праці знаннями і збільшення частки інтелектуальної складової в діяльності індивіду</p>	<p>Інтелектуалізація праці - це процес, що постійно збагачується знаннями і знаходиться в динамічному стані, основними факторами його розвитку є освіта, готовність його підвищення, генетичні здібності і врахування досвіду попередніх поколінь; це збільшення частки інтелектуальної праці в діяльності людини.</p>

За: систематизовано автором

Результатом процесу інтелектуалізації є економічні перетворення:

- Нематеріальні блага, такі як інформація й послуги, мають вищу ринкову вартість, ніж матеріальні товари, і це призвело до значного зростання сектора послуг порівняно з реальним сектором;

- Інновації й знання стають ключовими джерелами доданої вартості;

- Змінюється форма і характер праці: вона стає більш диверсифікованою, фрагментованою і персоналізованою;
- Зростають витрати на охорону здоров'я й освіту;
- Виробництво сегментується для задоволення індивідуальних потреб і включення ціннісних і культурних елементів;

Крім того, інтелектуалізація економіки стає показником рівня якості й невід'ємною частиною процесів економічного зростання світової економіки. У результаті людський капітал, як фундаментальне й невід'ємне джерело інтелектуалізації економіки, починає з'являтися у різних моделях економічного зростання. Ми вважаємо, що моделі, що виникають унаслідок цього процесу, ґрунтуються на певних структурах, таких як творча праця, інтелектуальна власність, безперервна освіта, наукомістке виробництво й відношення, які ставлять на чільне місце зростаючу потребу у самореалізації. Швидкий процес інтелектуалізації забезпечує визнання економікою найважливішої ролі знань у порівнянні з іншими факторами виробництва й ключовими факторами формування економічної вартості.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна сформулювати концепцію «інтелектуалізації глобального економічного розвитку». Під цим поняттям пропонується розуміти багатофакторні процеси розширення масштабів, використання й нагромадження знань й навичок в економічній діяльності, що постійно продукує, залучає й поширює компоненти самого знання, сприяє розповсюдженню й передаванню різноманітних видів знань, а також нових професійних знань, й гарантуючи подальший розвиток й просування товарів і послуг, вироблених з його допомогою в умовах глобалізації.

1.2. Формування об'єктів інтелектуальної власності в умовах глобальної економіки

Широке використання терміна «інтелектуальна власність» у сучасному законодавстві, науковій літературі й практиці багатьох країн датується 1967 роком, коли у Стокгольмі було укладено договір про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). При цьому категорія інтелектуальна власність як правило трактується як:

- Право власності на результати інтелектуальної (розумової) діяльності, що відповідають критеріям чинного законодавства і користуються правовою охороною;

- Система відносин щодо привласнення ідеальних об'єктів, виражених в інтелектуальних об'єктивних продуктах, втілених у технічній, науковій, літературній й художній творчості суб'єктів, що індивідуалізують;

- Право на результати розумової діяльності людини в науковій, виробничій, художній й інших галузях, які є об'єктом цивільних правовідносин, у сенсі права кожного громадянина володіти, користуватися й користуватися ними;

- Результат інтелектуальної творчої діяльності, уречевлений певним чином, «сумісний» з матеріальним носієм, який може бути вільно тиражований, відтворений і відчужений від творця;

- Сукупність виключних прав на нематеріальні об'єкти, що мають економічну цінність і можуть вільно відчужуватися, із урахуванням обмежень, встановлених з метою захисту особистих прав творців відповідних об'єктів і суспільства у цілому.

На рис. 1.1 наведена вітчизняна класифікація об'єктів інтелектуальної власності, що визначені такими у Цивільному кодексі України. При цьому усі об'єкти поділені на 3 великі групи: об'єкти промислової власності, об'єкти суміжних прав і авторського права, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

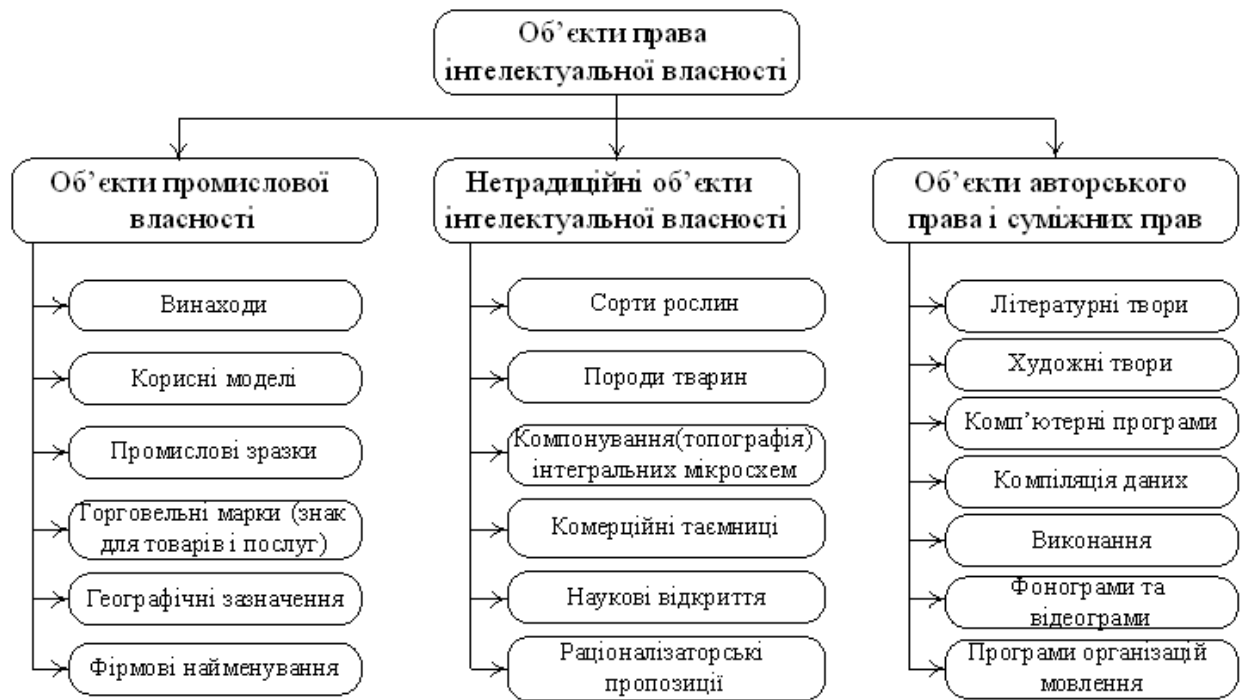

Рис. 1.1. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

За: [44; 67]

Еволюція нормативно-правової бази ПІВ у галузі промислової власності сформувалася наприкінці XIX століття завдяки Паризькій конвенції про охорону промислової власності (1883) і Мадридській конвенції про міжнародну реєстрацію фабрик і торговельних марок (1891). За ними послідувала низка договорів, таких як Вашингтонський договір про патентну кооперацію (РСТ) [14], а наприкінці XX століття було укладено цілу низку угод, що регулюють окремі аспекти прав інтелектуальної власності.

Незважаючи на те, що регулювання ПІВ ґрунтувалося на національних законодавствах, світ відчував потребу в однаковості з огляду на розвиток міжнародних економічних відносин і сучасну тенденцію глобалізації світової економіки. Одним із таких універсальних міжнародних документів стала Угода ТРІПС (Торгові аспекти інтелектуальної власності), яка об'єднала положення Бернської, Паризької й Римської конвенцій і зосередилася передусім на торговельних аспектах інтелектуальної власності. ТРІПС, яка є складовою частиною Марракеської угоди про створення Всесвітньої торговельної організації (СОТ), встановлює ключові принципи міжнародної

передачі чи обміну власністю (національний режим, режим найбільшого сприяння, прозорість, захист від корупції, захист прав людини, захист прав людини. Існування низки міжнародних законів, що регулюють торгівлю інтелектуальною власністю (Бернська, Паризька, Женевська, Вашингтонська конвенції й ін.), гарантує захист певних видів інтелектуальної власності на міжнародному рівні [45].

Таким чином, інтелектуальна власність згідно ТРІПС поділяється на такі категорії:

1. права промислової власності (товарні знаки на товари й послуги, корисні патенти, географічні зазначення, промислові зразки);
2. авторське право й суміжні права (літературні, музичні й художні твори, архітектурні споруди, права мовленнєвих компаній і виробників записів);
3. деякі об'єкти, які охороняються (права селекціонерів, топологія інтегральних мікросхем, захист баз даних);
4. комерційна таємниця (комерційна таємниця, конфіденційна інформація).

Головною метою захисту ПІВ є стимулювання технологічного і економічного розвитку шляхом заохочення інтелектуальної творчості в усьому світі. Інтелектуалізація й розвиток мережі Інтернету сприяли швидкому поширенню товарних знаків далеко за межі одного національного ринку. На сучасному етапі розвитку світової економіки підприємства в країнах з середнім і низьким рівнем доходу найдинамічніше розвиваються в галузі придбання й створення товарних знаків. Для охорони винаходів, промислових зразків і корисних моделей усі без винятку країни активно використовують патентну систему охорони ІВ як найбільш ефективніший спосіб захисту нематеріальних активів. Залежно від національного законодавства, охорона промислових секретів ґрунтується на положеннях Закону про охорону конфіденційної комерційної інформації; Угода ТРІПС

встановлює комерційну цінність і секретність в якості ключових критеріїв охорони комерційної інформації.

На глобальному рівні система патентної охорони спрощується Паризькою конвенцією про охорону промислової власності й Міжнародною конвенцією про патентну кооперацію. Система патентної охорони спрощена і регулюється Паризькою конвенцією з охорони промислової власності і Міжнародним договором про патентну кооперацію. Згідно з цими документами, винахідник може подати одну міжнародну патентну заявку у відповідній країні. Важливо зазначити, що для отримання охорони винахід має відповідати критеріям отримання патенту. В Угоді ТРІПС є три критерії:

1. новизна;
2. можливість комерціалізації й промислової реалізації;
3. винахідницький рівень (винахід має бути значним прогресом порівняно з відомим рівнем техніки) [59, с. 27].

З огляду на відносну простоту отримання прав на корисну модель, цей вид інтелектуальної власності не має значного значення на глобальному рівні, але він може стимулювати інноваційну діяльність МСП, що вносять удосконалення, важливі для їхньої діяльності. Можливість охорони корисної моделі надається в таких країнах, як Україна, Німеччина, Франція, Австрія, Мексика, Китай й Бразилія.

В останні десятиліття сфера дії авторського права розширилася у зв'язку з технічним прогресом і доволі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, а також інтеграцією практично всіх світових економік у стрімкий розвиток процесів інтелектуалізації в глобальному економічному просторі [43]. Існування інститутів захисту прав інтелектуальної власності дає змогу підприємствам вкладати величезні кошти у створення й масове розповсюдження творів, що підвищують доступність знань й культури і ведуть до духовного збагачення, а також стимулюють передання знань і справляють позитивний вплив на розвиток національної економіки.

Таким чином, одним із найважливіших проявів інтелектуалізації світового економічного розвитку є посилення міжнародного обміну знаннями і технологіями, розвиток науково-технічного співробітництва й кооперації. Будучи важливим елементом економічного зростання, ці процеси супроводжуються розширенням можливостей для їх охорони. Тому міжнародне співробітництво в галузі використання інтелектуальної власності є одним із ключових елементів передачі знань, ідеться про створення збалансованої системи ІВ, яка б сприяла не тільки економічному розвитку, а й поширенню знань, передаванню технології й стимулюванню інновацій з урахуванням прав і свобод усіх зацікавлених сторін.

Водночас існує проблема адаптації й реалізації наявних міжнародних принципів і можливостей використання ІВ для забезпечення економічного зростання в країнах, що розвиваються, і найменш розвинених країнах. Наприклад, критерії визначення новизни, неочевидності й корисності винаходу в різних країнах можуть бути визначені по-різному, так само як і умови видачі примусових ліцензій, а питання обмеження паралельного імпорту товарів і послуг залишається на розсуд окремих країн [108].

Однак варто зазначити, що посилення захисту ПІВ ускладнює доступ до наукових знань у найменш розвинених країнах світу, тим самим посилюючи проблему нерівності в економічному розвитку і значно знижуючи темпи інновацій і технологічного розвитку. І справа тут не тільки в зростаючій вартості знань для таких країн. Залежно від власних економічних проблем такі країни не в змозі оплачувати доступ до передових наукових розробок і змушені повністю відмовляти в доступі до передових наукових знань й їхніх переваг, або, що ще гірше, порушувати закон. Головна

На наш погляд, економічні недоліки Угоди ТРІПС з погляду вирівнювання економічного розвитку очевидні при детальному аналізі глобального ринку знань. Більшість розвинених країн є чистими експортерами інтелектуальної власності, тоді як країни, що розвиваються, і найменш розвинені країни - імпортерами. Угода ТРІПС гарантує адекватний

захист власникам ППВ і водночас сприяє збільшенню вартості для споживачів, тим самим збільшуючи потік економічної ренти з розвинених країн у найменш розвинені. Однак не можна заперечувати, що Угода ТРІПС покликана забезпечити певні стимули для передання технологій з розвинених у найменш розвинені країни. З цією метою 2001 року в Досі, столиці Катару, міністри домовилися, що Рада СОТ з ТРІПС «створить і застосовуватиме механізм для забезпечення повного виконання зобов'язань й моніторингу, що впливають з Угоди» (цей механізм було запущено рішенням Ради СОТ з ТРІПС 2003 року). Його суть полягає в деталізації інформації про стимули передання технологій, які надаватимуться розвиненими країнами, і про те, як створені внутрішні стимули застосовуватимуться на практиці.

Більшість країн світу прийняли Угоду ТРІПС для того, щоб мати можливість отримувати додаткову економічну ренту від використання прав власності. Однак ці умови були розроблені насамперед в інтересах власників ППВ у розвинених країнах, і з економічної точки зору вони були неминучим компромісом для розширення можливостей у раніше непривабливих регіонах. Водночас очевидно, що для високорозвинених в економічному плані країн захист ППВ стимулює інновації, а також очевидно, що захист ППВ стимулює інноваційну й науково-технічну діяльність [28].

Системи охорони інтелектуальної власності сильно різняться в різних країнах. Сполучені Штати охороняють усі види ІВ, визнані міжнародним співтовариством, мають гнучку інституційну систему адміністративного управління правами ІВ і забезпечують ефективний захист прав користувачів, включно з участю в більшості міжнародних договорів з охорони ІВ. Політика, що проводиться урядом США, вирізняється особливою суворістю щодо захисту ППВ при укладанні міжнародних угод. Зокрема, при укладенні преференційних торговельних угод (ПТС) на законодавчому рівні діє система не менш жорстких стандартів захисту ІВ, ніж на внутрішньому рівні.

Особливо гостро ця проблема стоїть у фармацевтичній галузі, де, виходячи на ринки, що розвиваються, американські компанії отримують

практично ексклюзивні права на виробництво деяких ліків. По-перше, продовжуючи термін дії патенту й ексклюзивність, вони фактично позбавляють вітчизняних виробників можливості випускати аналогічні (непатентовані) ліки. Крім того, при укладенні ПТУ США вимагають обов'язкової процедури ліцензування, яка можлива тільки в разі епідемії в країні й введення надзвичайного стану, що позбавляє виробників можливості отримувати прибуток [82, р. 225,249]. Така активна політика уряду США щодо дотримання прав ІВ у міжнародних угодах, поряд з агресивною експортною стратегією й розвиненою системою захисту ІВ, надає американським компаніям значну конкурентну перевагу на світовій арені.

Поряд зі США, європейські країни (наприклад, Німеччина, Велика Британія і Франція) відіграли важливу і вирішальну роль у формуванні сучасних міжнародних інститутів з прав інтелектуальної власності й в міжнародному економічному співробітництві в цій галузі. Особливістю політики цих країн є визнання економічної значущості інтелектуальної власності як нематеріального активу для національної економіки. Країни, що розвиваються, незважаючи на дедалі активнішу участь у науково-технічному співробітництві, залишаються другорядними учасниками цього процесу, що пояснюється їхньою нерозвиненістю систем захисту ІВ, у зв'язку з цим, на наш погляд, набула значного поширення на сьогоднішній день.

Проблема контрафактних й імітаційних товарів, яка нині розповсюджується в найменш розвинених країнах світу. Ба більше, зростання торгівлі такими товарами у ХХІ столітті, як не дивно, зумовлене глобалізацією світової торгівлі, зниженням транспортних витрат і створенням нових каналів продажу й розповсюдження через Інтернет. Таким чином, очевидно, що процес інтелектуалізації світової економіки створює сприятливі умови для залучення міжнародного капіталу і технологій компаніями по всьому світу, а світове економічне співтовариство потребує розвитку високотехнологічних, інноваційних галузей і грамотного управління інтелектуальною власністю.

У країнах з економікою, що розвивається, ситуація дещо інша. Здебільшого втрати, понесені внаслідок порушення існуючих законів, значно нижчі (часто несумірно нижчі), ніж можлива вигода від незаконних дій. Ризик бути покараним дуже малий, оскільки правозахисна система неефективна, а кримінальна система не адаптована до поточної економічної ситуації [59].

Таким чином, формування системи захисту ПІВ нині суворо залежить від загального рівня розвитку національної економіки. Поки суспільство змушене вирішувати проблему виживання, питання захисту ПІВ є неактуальним. Головним завданням такої країни є досягнення прийняттого рівня життя (з порушенням або не з порушенням національного й міжнародного законодавства), а в який спосіб це досягається, не має особливого значення. Якщо необхідний продукт доступний нелегальним шляхом, а його легальне поширення може призвести до зростання цін, то, на жаль, суспільство обере нелегальні методи.

1.3. Методичні аспекти аналізу процесу інтелектуалізації в умовах глобалізації

В сучасних умовах інтелектуальні (нематеріальні) активи відіграють важливу роль у діяльності як малих і середніх підприємств (МСП), так і провідних світових ТНК. Це підтверджують дані галузевого дослідження Interbrand, які показують, що інтелектуальна власність відіграє дедалі більшу роль у діяльності провідних світових ТНК, особливо в таких галузях, як інформаційні технології, фінансові послуги, фармацевтика, автомобілебудування, предмети розкоші, харчові продукти й напої. При цьому в деяких галузях на торгові марки припадає майже вся вартість нематеріальних активів (наприклад, предмети розкоші). Виняток становлять компанії, що працюють у галузях, де матеріальні активи, як і раніше, домінують, наприклад у важкій промисловості, комунальному господарстві й

роздрібній торгівлі. Вартість об'єктів ІВ змінюється з плином часу й може бути різною у різних груп учасників ринку.

Ключовою причиною падіння вартості інтелектуальної власності є економічне й функціональне (моральне) старіння, а не фізичний знос, як у випадку з матеріальними активами. Функціональне старіння виникає, коли характеристики об'єкта ІВ не відповідають сучасним вимогам ринку. Вартість необхідних поліпшень пропорційно знижує вартість оцінюваного об'єкта ІВ. Економічне старіння, з іншого боку, розраховується шляхом прямої капіталізації змін у грошових потоках, що виникають під час продажу продукту, до якого належить актив. Зниження вартості активу ІВ визначається не його внутрішніми характеристиками, як у випадку функціонального старіння, а змінами в загальному економічному середовищі й інфраструктурі бізнесу.

У сучасних економічних умовах очевидно, що об'єктивна оцінка нематеріальних активів й їхньої вартості відіграє важливу роль під час ухвалення рішень щодо злиттів, поглинань і продажу частини фондів. Процес оцінки - це логічно обґрунтована, систематична процедура послідовного розв'язання питань з використанням відомих підходів і методів оцінки з метою отримання остаточного висновку щодо вартості ІВ загалом. Згідно з міжнародними стандартами оцінки, оцінка ІВ містить у собі низку підходів, зокрема дохідний підхід (визначення очікуваного доходу від використання оцінюваного об'єкта), витратний підхід (розрахунок витрат, необхідних для створення або заміщення оцінюваного об'єкта), порівняльний або ринковий підхід (порівняння вартості оцінюваного об'єкта з вартістю). Нижче наведено деякі з ключових підходів.

Вибір методу оцінки залежить від мети й наявної інформації. Найчастіше використовуваним підходом до оцінки ІВ є дохідний підхід, який заснований на принципі економічних очікувань. Цей підхід ґрунтується на прогнозованих фінансових і нефінансових показниках, таких як виручка, прибуток до і після сплати податків і строк корисного використання, що

залишився. Ключовим критерієм оцінки вартості активу ІВ є його здатність генерувати майбутній прибуток для покупця або інвестора, який порівнюється з поточною вартістю теоретично можливого чистого прибутку від використання активу протягом строку його корисного використання. Чистий прибуток визначається за методом норми прибутку. Згідно з методом норми прибутку, прибуток збільшується в міру зростання якості та/або кількості об'єкта ПІВ або виробленого продукту, захищеного об'єктом ПІВ. Як альтернатива вона визначається методом норми витрат. Згідно з методом норми витрат, чистий прибуток збільшується в міру зниження витрат на виготовлення і використання об'єкта оцінки під час виробництва конкретного продукту і в міру збільшення об'єкта оцінки під час виробництва конкретного продукту.

Одним із найефективніших дохідних підходів є метод звільнення від роялті, згідно з яким вартість ІВ визначається шляхом порівняння потенційних платежів за її використання, які можна було б заощадити, володіючи активом, із ситуацією, якби його було ліцензовано в третью сторону. Вартість інтелектуальної власності визначається шляхом порівняння потенційних платежів за її використання, які можна було б заощадити, володіючи активом, із ситуацією, якби його було ліцензовано в третью сторону. У цьому випадку застосовується така формула оцінки на основі роялті:

$$S_{\text{оис}}^i = q_i * R_i * p_i * d, \quad (1.1)$$

де S - вартість об'єкта ПІВ у період i , q - установлений обсяг виробництва продукції з використанням об'єкта ПІВ у період i , у кг одиниць, R - розмір роялті в період i , у %, p - ціна ліцензійного продукту в період i й d - коефіцієнт дисконтування [46, р. 125-129].

При цьому, якщо період I не збігається зі строком дії ліцензійної угоди і передбачає виплати в декілька етапів, вартість об'єкта ПІВ визначається як сума вартостей усіх періодів. Очевидною перевагою закону про звільнення

від сплати роялті є те, що він дозволяє дуже точно оцінити вартість ПІВ. Однак його застосування ускладнюється необхідністю отримання достовірної інформації про результати діяльності компанії, що працює за патентом або ліцензією, а також про зміни на ринку ліцензійного продукту або на ринку відповідної технології. Водночас, якщо ринок оцінюваної інтелектуальної власності не розвинений і тому неможливо визначити ринкову вартість роялті, найбільш підходящим є метод надприбутку. Згідно з цим методом, вартість нематеріального активу визначається як теперішня вартість грошових потоків, що припадають на цей об'єкт, за вирахуванням частки грошових потоків, що припадають на інші активи підприємства й інші активи [13].

Для оцінки вартості ПІВ також можуть використовуватися методи одночасного обліку доходів і витрат, а також поділу (розподілу) прибутку. Різні ризики, включно з ринковими умовами й ризиком досягнення очікуваних результатів від використання ПІВ, також ураховують під час розрахунку ставок дисконтування і ставок капіталізації. Таким чином, хоча в рамках дохідного підходу використовують безліч методів, усі вони ґрунтуються на дисконтуванні прогнозованих грошових потоків.

Ще одним підходом до оцінки нематеріальних активів, у тому числі інтелектуальної власності, згідно з міжнародними стандартами, є витратний підхід. Його суть полягає у визначенні вартості в поточних цінах заміни або дублювання точної копії оцінюваної ІВ з урахуванням інтересів учасників і всіх видів оподаткування, за винятком економічної й функціональної амортизації. Цей підхід визнано найбільш життєздатним у світлі сучасних ринкових реалій. Оцінка включає в себе такі етапи:

1. визначення фактичних витрат, прямо або побічно пов'язаних з використанням об'єкта ІВ;
2. індексація витрат з урахуванням ціни на момент оцінювання;
3. розрахунок економічного і функціонального зносу;

4. визначення вартості об'єкта ІВ шляхом віднімання зносу від коригування фактичних витрат;

5. врахування підприємницького прибутку й застосовних податків.

Ключові методи витратного підходу включають метод початкових витрат, метод індексації витрат, врахування витрат на відновлення точної копії об'єкта ІВ, який оцінюють, й врахування витрат на заміну об'єкта ІВ, який оцінюють врахування вартості об'єкта ІВ, який оцінюють.

У рамках витратного підходу найчастіше використовується метод первісних витрат. Його суть полягає в зборі й підсумовуванні всіх витрат, документально підтверджених компанією при створенні об'єкта ІВ. Однак якщо створення об'єкта ІВ займає тривалий період часу (понад 18 місяців), краще застосовувати метод індексу витрат, який індексує всі витрати, понесені в минулому. Використання зазначених особливостей методу витратного підходу для розрахунку вартості нематеріального активу у вигляді об'єкта ІВ здебільшого виправдане для визначення мінімальної справедливої ціни угоди, за якої продаж прав на об'єкт ІВ стає не вигідним для власника.

Ефективний і прозорий ринок створює сприятливі умови для визначення вартості об'єктів ІВ за допомогою порівняльних методів. Дані про угоди порівнюються, і шляхом введення відповідних коригувань розраховуються економічні переваги й недоліки оцінюваного об'єкта, зумовлені якісними відмінностями в характеристиках об'єкта ПІВ. Порівняльний підхід здійснюється в кілька етапів:

1. збір інформації про аналогічні угоди;

2. формування референтної групи для порівняння об'єкта оцінки з аналогічними активами;

3. коригування ціни угоди на порівняльні показники з об'єктом ПІВ; 4. на основі скоригованих даних за однією і тією самою угодою Розрахунок вартості [89].

Для визначення вартості ІВ у рамках обраного дохідного підходу визначається ставка дисконтування. Ставка дохідності на власний капітал розраховується за допомогою моделі ціноутворення капітальних активів (Capital Asset Pricing Model, CAPM) [17]. Рівняння моделі такі має такий вигляд:

$$R_e = R_f + B(R_m - R_f) + S_1 + S_2 + S_3, \quad (1.2)$$

де R_f - безризикова ставка (включно з країновим ризиком),

R_m - середньоринкова норма прибутковості,

B - коефіцієнт, що відображає амплітуду коливань цін цільової компанії по відношенню до всіх інших компаній, які працюють у даному сегменті ринку,

S_1 - премія за розмір компанії,

S_2 - премія за ризики, характерні для інвестицій у компанію,

S_3 - премія за країновим ризиком.

Передбачається, що на додаток до оцінюваної інтелектуальної власності задіяні тільки матеріальні активи, які не настільки важливі для генерування грошових потоків. Ставка прибутковості інтелектуальної власності фактично є ставкою дисконтування бізнесу.

Ринкова вартість аналізованого комплексу ІВ визначається за такою формулою:

$$PV = \sum CF_t / (1+R)^{(t-0,5)}, \quad (1.3)$$

де PV - ринкова вартість товарного знака,

CF_t - грошовий потік у t -му році прогнозного періоду,

R - ставка дисконтування.

При цьому визначається значущість кожного методу й об'єктивність ринкової ситуації. Дуже важливо розуміти природу і характеристики оцінюваної ІВ, а також особливості досліджуваного ринку.

Однією з проблем об'єктивної оцінки нематеріальних активів є збалансоване ціноутворення під час укладення договорів купівлі-продажу

та/або передання ПІВ, яке характеризується насамперед технологічною рентаю, тобто прибутком понад звичайну норму прибутку, що отримується у виробництві без конкурентних переваг за рахунок об'єкта ІВ. Це має бути включено в ціну. У випадку з передовими технологіями цей показник визначається як різниця між відпускною ціною фірми, добуток ціни одиниці продукції й середньогалузевим прибутком, вираженим у частках від ціни одиниці продукції. Таким чином, країни «наздоганяючого розвитку», що мають більш ємні ринки і вищу ефективність використання капіталу, ніж розвинуті країни, більш привабливі для іноземних інвесторів і пропонують вищу прибутковість ключових фондів. Взаємозв'язок між прибутковістю інвестицій в ключовий капітал і часткою інвестицій в ключовий капітал у валовому внутрішньому продукті (ВВП) можна виразити таким рівнянням:

$$\Delta GDP_t = \frac{VA_t}{CF_t - 1} \times \frac{CF_t - 1}{GDP_t - 1} \times 100, \quad (1.4)$$

Де Δ - темп зростання (%), t - звітний період, (t_1) - попередній період, VA - додана вартість, SF - інвестиції в ключовий капітал [46].

Таким чином, рівень нагромадження науково-технічного розвитку, поряд з монополією на передові технології, приносить конкурентні переваги власникам інтелектуальної власності.

Однак слід визнати, що нині у світі не існує досконалої системи оцінки компонентів ПІВ. Водночас існують практичні аспекти проблеми оцінки вартості ПІВ. Водночас практичні аспекти оцінки ПІВ залишаються менш поширеними і менш розробленими, ніж наукові. У даній статті використано роботи Б.Ковіна і Т.Ковіна і Т.Стіверса, які проаналізували 253 американські компанії, опубліковані в журналах US Fortune 500 і Canadian P500 і Canadian Post 300, а також проаналізували 253 американські компанії, опубліковані в журналах US Fortune 500 і Canadian P500 і Canadian Post 300. Результати дослідження показали, що, хоча 63 % компаній-виборщиків вважали, що

вимірювання інтелектуального капіталу є важливим компонентом вартості компанії, лише 14 % компаній-виборщиків справді вимірювали його, тільки 10 % реально вимірювали його і тільки 10 % реально використовували результати вимірювання під час розроблення стратегії виявилось саме так [107].

Брак інформації й відсутність ринкових критеріїв істотно ускладнюють завдання визначення вартості ІВ. У цьому разі оцінка вартості ІВ важлива не сама по собі, а як індикатор для ухвалення власниками компанії певних рішень, для ухвалення потенційними інвесторами, партнерами й споживачами певних рішень, виступати як важливий критерій для потенційних інвесторів, партнерів і споживачів, виступати як важливий критерій привабливості бізнесу і слід розуміти, що вона може виступати як важливий критерій підвищення привабливості бізнесу. Останнє є причиною підвищення привабливості бізнесу. Тому питання оцінки нематеріальних активів останніми роками стає дедалі актуальнішим, що спонукає до розроблення методик оцінки.

При порівнянні стану інтелектуалізації національних економік виникають проблеми з різною кількістю країн, дублюванням індикаторів, непропорційною кількістю складових індикаторів, різними роками публікації тощо. Тому для забезпечення порівнянності ми обираємо чотири загальні індикатори – індекс людського розвитку, індекс глобальних інновацій, індекс глобальної конкурентоспроможності й індекс економіки знань. За допомогою цих показників ми проводимо дослідження й визначаємо стан інтелектуалізації національних економік у світовій економіці.

Сучасні домінуючі позиції у забезпеченні інтелектуалізації підприємства передбачають розгляд працівника як об'єкта інтелектуалізації з акцентом на його інтелектуальні можливості й пошук варіантів зменшення збитків і збитків, завданих його діями чи бездіяльністю. Питання генерації нових знань, творчої активності й креативності у вирішенні нових проблем як такі не розглядаються у практиці повною мірою. Фактично в сучасній

практиці розвитку українських підприємств спостерігається неврахування процесів інтелектуалізації економіки. Проблема загострилася з початком нового етапу військової агресії через зміни на ринку праці й вимушений відхід значної кількості висококваліфікованих працівників.

Для обґрунтування змін у методологічних засадах забезпечення каінтелектуалізації підприємства потрібно застосовувати методи: індукції й дедукції, порівняння й систематизації – при дослідженні сутнісних характеристик термінів «інтелект» й «інтелектуалізація економіки»; синтез й аналіз – для коригування позицій взаємодії суб'єктів й об'єктів безпеки у сфері забезпечення інтелектуалізації підприємства; морфологічний аналіз – для уточнення параметрів інтелектуалізації економіки; графічні – для наочного представлення теоретико-методичного матеріалу; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і дослідницьких висновків. Потрібно ретельно розглядати й надати уточнення змісту понять «інтелект» й «інтелектуалізація економіки», що дасть змогу обґрунтувати зміни, які необхідно внести до методологічної основи забезпечення інтелектуалізації діяльності підприємства.

Проведені узагальнення дали змогу з'ясувати моменти взаємодії з об'єктами інтелектуалізації, тобто працівниками як носіями інтелекту, в частині запровадження: обов'язкової оцінки спадкових задатків; систематичний контроль професійних знань; порядок контролю за трудовою дисципліною й психолого-моральним кліматом у колективі; виявлення фактів прояву творчої ініціативи й творчості при прийнятті й виконанні завдань. Доведено, що збереження конкурентоспроможних позицій підприємств можливе не лише за умови врахування поточних трансформаційних змін, а й довгострокових тенденцій, зумовлених необхідністю наслідування лідерів країн щодо інтелектуалізації економіки з метою переходу до постіндустріального суспільства.

Таким чином, важливою складовою дослідження рівня розвитку процесу інтелектуалізації є визначення вартості процесів інтелектуалізації.

Визначення інтелектуалізації - це визначення інформаційного потенціалу. Інформаційний потенціал традиційно використовується для розв'язання управлінських завдань, пов'язаних із прогнозуванням соціально-економічного й інноваційного розвитку, прогнозуванням економічного й інноваційного розвитку й розрахунком показників.

Висновки до розділу

1. Процеси інтелектуалізації - це широке використання новітніх ідей, винаходів, відкриттів, нових знань і технологій, що підвищують продуктивність праці; зростання наукомістких товарів; поширення діяльності, пов'язаної з виробництвом, зберіганням, передачею і використанням знань. Значення процесів інтелектуалізації невідомо зростає в умовах економіки знань й інформаційного суспільства.

2. На основі вивчення теоретичної концепції процесу було сформульовано визначення поняття «інтелектуалізація глобального економічного розвитку». Дана концепція, на відміну від наявних, пропонує трактувати її як багатофакторний процес розширення, нагромадження й використання знань і навичок в економічній діяльності, який постійно залучає, продукує і поширює компоненти самого знання, підтримуючи тим самим передачу і поширення різних видів знань і нових професійних знань. Він забезпечує подальший розвиток і просування.

3. Дослідження трансформації суб'єкта права інтелектуальної власності й інструментів його регулювання в процесі інтелектуалізації глобалізованої економіки засвідчило необхідність розвитку світовим економічним співтовариством управління високотехнологічними, інноваційними галузями й правами інтелектуальної власності. Встановлено, що саме високорозвинені країни виробили міжнародні вимоги щодо захисту інтелектуальної власності, що ускладнює доступ до наукових розробок у найменш розвинутих країнах світу й суттєво знижує темпи інноваційного технологічного розвитку. Можна дійти висновку, що формування національної системи захисту ПІВ нині

жорстко залежить від загального рівня розвитку національної економіки. З огляду на методологічний підхід до аналізу процесів інтелектуалізації у світовій економіці, нематеріальна природа ІВ ускладнює визначення результатів інтелектуальної діяльності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Аналіз становлення інтелектуальних ресурсів в умовах глобалізації

В інноваційній економіці традиційна сфера матеріального виробництва трансформується під впливом науково-технічних знань, докорінно змінюються її технологічні засади, тож виробництво в інноваційній економіці, яке не залежало б від нових знань й інновацій, уже неможливе. Згідно з теорією інноваційного розвитку економічних систем, ключовими факторами розвитку будь-якої економічної системи є інноваційне системне устаткування, нові технології, нова організація праці й виробництва, нові мотиваційні системи й інноваційне підприємництво.

Принципово нове, більш творче ставлення до праці й побудови трудових відносин. Коли висококваліфіковані фахівці обирають місце роботи, вони зважають на такі критерії, як стосунки в колективі, демократичність і гуманність робочого середовища, поряд із такими чинниками, як заробітна плата. Ці складові сучасного технологічного розвитку відповідають потребам суспільства. Ці компоненти сучасної економічної реальності сьогодні є предметом пильного вивчення, розвитку й управління доекономічною реальністю й пильного вивчення, розвитку й управління в процесі інтелектуалізації управління глобальним економічним розвитком у процесі інтелектуалізації глобального економічного розвитку [47].

У цьому сенсі теорія міжнародної конкуренції М. Портера заслуговує на увагу. Портер визначає конкурентоспроможність як продуктивність, з якою країна використовує свої людські, природні й капітальні ресурси. Ця теорія найактуальніша в контексті інтелектуалізації глобального економічного розвитку, коли найважливіші конкурентні переваги (тобто переваги більш високого порядку, такі як запатентовані технології) здобуваються країнами за рахунок активного використання інтелектуальної власності, і тільки за умови

комплексного використання інтелектуального потенціалу всіх економічних агентів національної економіки й економіка можуть стати більш конкурентоспроможними. Це означає, що можливе інтенсивне економічне зростання глобальної економіки.

Науково-технічний прогрес не тільки змінив масштаби і структуру виробництва, а й справив глибокий вплив на якість життя і характер людських відносин. Комерційно цінні ідеї, патенти й ліцензії на право виробництва і продажу оригінальних й унікальних продуктів стають найдефіцитнішою сировиною для промислових підприємств, компаній і корпорацій. Основою інтелектуалізації є інформація, наукові знання, професійний, науковий і культурний потенціал суспільства, які в сукупності можна розглядати як інтелектуальні економічні ресурси. У сучасному контексті їх можна розглядати як інтелектуальні й економічні ресурси. У сучасних умовах роль інтелектуальних ресурсів надзвичайно зросла. У багатьох відношеннях вони посилюють роль інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальні ресурси - це не тільки якість продукції й послуг, а й значною мірою структура національної економіки, ефективність її функціонування, інноваційність національної економіки, ефективність її функціонування й інноваційний потенціал.

Інтелектуальні й економічні ресурси можна поділити на три групи: інформаційні, освітні й наукові. Сукупність інформації, призначеної для поширення, придбання й використання, як державної, так і недержавної, утворює національні інформаційні ресурси. Сьогодні конкурентоспроможність країни багато в чому визначається розвитком її інформаційної інфраструктури, яка визначає напрямки загального економічного розвитку. Інформація - найважливіший елемент постіндустріальної економіки. Показниками рівня розвитку інформаційних ресурсів є:

- кількість щоденних друкованих видань, радіо, телебачення тощо;
- кількість користувачів Інтернету на 1000 осіб населення;

- частка інформаційно-комунікаційної галузі (ІКСО) у ВВП;
- кількість персональних комп'ютерів;
- відношення кількості персональних комп'ютерів до ВВП;
- кількість персональних комп'ютерів (ПК) на 1000 осіб населення тощо.

Інформаційні ресурси визначають доступність джерел інформації (наприклад, телебачення, газет, інтернет-ресурсів), а інвестиції в доступність і використання інформації в сучасному суспільстві стають дедалі вигіднішими. На використанні цієї важливої групи ресурсів знань ґрунтується інтелектуальна власність: комерційні таємниці, бази даних й інші специфічні об'єкти інтелектуальної власності¹⁰⁷ Інформаційний ринок у наш час є найадекватнішим індикатором поточного рівня оснащеності продуктивних сил, а отже, і необхідності реалізації мети створення суспільства, заснованого на знаннях й інноваційних технологіях. На наш погляд, він надзвичайно ефективно функціонує з метою створення суспільства, заснованого на знаннях й інноваційних технологіях.

Переорієнтація потенціалу інформаційного ринку з вузької технологічної спрямованості на інноваційну, інфраструктурну, екологічну, соціальну й гуманітарну сфери - найхарактерніша риса прогресу цивілізації і найважливіший елемент становлення націй у міжнародному співтоваристві. Останнє велике макроекономічне зрушення, що відбувається нині в глобальному економічному просторі, характеризується виникненням процесів інтелектуалізації. Сучасне економічне зростання характеризується науково-технічним прогресом й інтелектуалізацією ключових факторів виробництва. Частка нових знань, втілених у технологіях, обладнанні, людських ресурсах й організації виробництва, у розвинутих країнах становить 70-85% приросту ВВП. Тому одним із найважливіших розрахункових показників для визначення складових процесу інтелектуалізації в умовах глобального розвитку є інформаційний потенціал.

Ми розрахували інформаційний потенціал для 78 країн світу відповідно до методології, описаної в розділі 1.3. Розрахунок інформаційного потенціалу

для кожної країни світу проводився відповідно до Індексу розвитку ІКТ СБ, , Індексу цифрового доступу (DAI), й Індексу мережевої готовності NRI. Результати розрахунків представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рейтинг країн світу за рівнем інформаційного потенціалу

Країни	Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій	Індекс цифрового доступу	Індексу мережевої готовності	Інформаційний потенціал
1	2	3	4	5
США	0,911	1,000	0,967	1,169
Сінгапур	0,896	0,962	1,000	1,154
Швейцарія	0,973	0,910	0,967	1,146
Швеція	0,937	0,936	0,967	1,141
Велика Британія	0,963	0,897	0,950	1,122
Нідерланди	0,970	0,859	0,967	1,113
Данія	0,970	0,872	0,933	1,101
Фінляндія	0,878	0,872	1,000	1,086
Норвегія	0,943	0,833	0,967	1,081
Південна Корея	0,986	0,821	0,933	1,080
Японія	0,939	0,833	0,933	1,060
Люксембург	0,943	0,808	0,950	1,057
Німеччина	0,934	0,808	0,933	1,042
Австралія	0,918	0,821	0,917	1,031
Нова Зеландія	0,928	0,795	0,917	1,022
Канада	0,865	0,795	0,933	0,994
Франція	0,918	0,782	0,883	0,991
Ірландія	0,893	0,795	0,883	0,983

Розраховано за: [88-92]

Так, за результатами розрахунків інформаційного потенціалу для 78 країн у 2023 році середній рівень інформаційного потенціалу становить 0,726 (найвищий показник - у США (1,169), найнижчий - у Ефіопії (0,22)). Середній індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій - 0,71 (найвищий показник - Південна Корея (0,986), найнижчий - Ефіопія (0,184)). Середній індекс цифрового доступу - 0,61 (найвищий індекс - 0,184). Середній індекс цифрового доступу становить 0,61 (найвищий показник у

США - 1,0, найнижчий - 1,0 у Великій Британії й найнижчий в Ефіопії - 0,295). Ефіопія має найвищий середній індекс доступу до мережі (0,295). Середній індекс готовності до роботи в мережі становить 0,77 (найвищий індекс (1,0) у Сінгапуру й Фінляндії, а найнижчий - у Танзанії (0,583)).

Для України індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій становить 0,625, індекс розвитку технологій цифрового доступу - 0,625, індекс цифрового доступу - 0,526, мережевий індекс - 0,526, індекс мережевої готовності - 0,7, а загальний інформаційний потенціал - 0,614. Іншими словами, за оцінки 0,7 бала загальний інформаційний потенціал становить 0,614. Інакше кажучи, за всіма показниками Україна перебуває нижче середньосвітового рівня, а за інформаційним потенціалом - на 50-му місці з 78 країн.

Країни, рівень інформаційного потенціалу яких значно перевищує розрахований середньосвітовий показник, систематизовані і наведені на рисунку 2.1.

Таким чином, середній рівень розвитку інформаційного потенціалу за регіонами світу представлено на рисунку (рисунок 2.2). Як видно з рисунка, найвищий інформаційний потенціал мають Австралія й Океанія (1,0270) і Європа (0,900). За ними з великим відривом ідуть Азія і США з майже однаковим рівнем інформаційного потенціалу - 0,6770 і 0,6490 відповідно. Найнижчий інформаційний потенціал, як і очікувалося, в Африканському регіоні (0,3890).

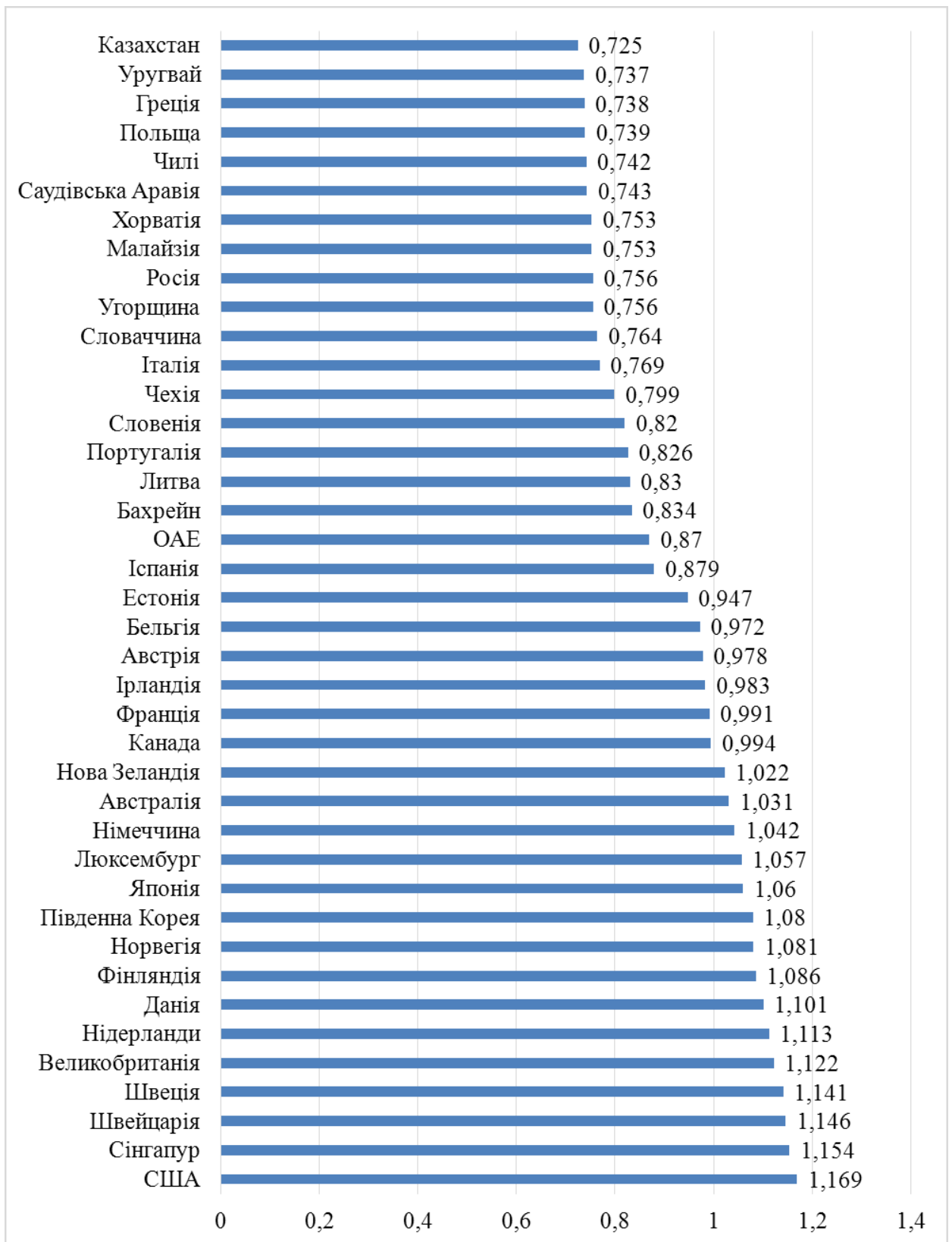

Рис. 2.1. Країни із найвищим рівнем інформаційного потенціалу у 2023

р.

За: побудовано автором.

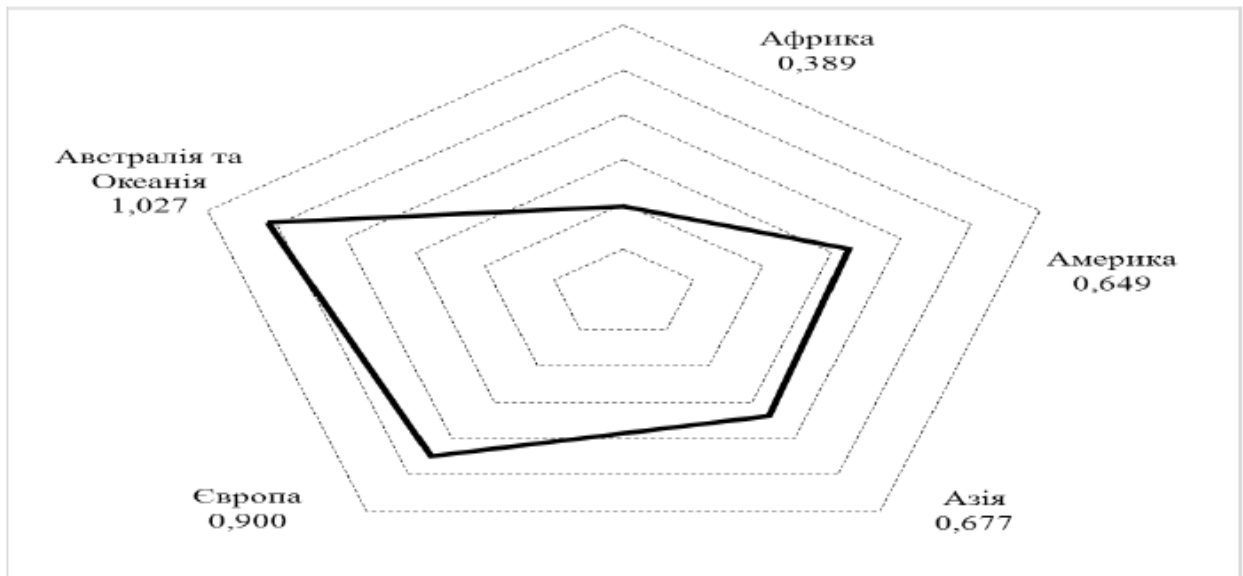

Рис. 2.2. Регіонадбний розподіл рівня розвитку інформаційного потенціалу у світі у 2023 р.

За: побудовано автором.

Освітні ресурси - це система знань і професійного досвіду, що відтворюється через систему освіти, характеризує її якість і рівень розвитку. В умовах стрімкого розвитку технологій, ускладнення виробничих процесів і появи принципово нових сфер діяльності головним критерієм якості освітніх ресурсів стає не їхній розмір, а здатність населення навчатися, знаходити і правильно використовувати необхідну інформацію. Ба більше, освітні ресурси відіграють важливу роль і в процесі створення інтелектуальної власності: Міжнародна комісія з освіти для XXI століття визнала, що сучасне суспільство повинне подолати суперечність між обсягом знань, що збільшується тривожно високими темпами, і людською здатністю їх засвоювати.

Як відомо, мета вищої освіти - надати якомога більшій кількості громадян якісну підготовку, що відповідає їхнім цілям і дає змогу їм професійно розв'язувати поточні й майбутні проблеми особистої й професійної самореалізації. Це означає насамперед створення можливостей для підвищення кваліфікації й навчання впродовж усього життя: Загальна декларація про вищу освіту в XXI столітті закликає вищі навчальні заклади

взяти на себе провідну роль у використанні нових інформаційних і комунікаційних технологій, сприяти створенню відповідного середовища навчання (від пристроїв дистанційного навчання до цілком віртуальних вишів), і тим самим тим самим роблячи свій внесок у соціально-економічний розвиток держави.

Сьогодні можна виділити такі тенденції розвитку освітніх ресурсів:

- Взаємозалежність і взаємозумовленість науки, освіти й бізнес-середовища;
- Збільшення внеску університетської науки в інновації й економічне зростання;
- Розширення участі університетів у дослідженнях і розробках;
- Широке поширення міжнародної мобільності висококваліфікованих університетських спеціалістів;
- Зростання популярності вищої освіти й доступу до нових форм знань і технологій;
- Посилення конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг у зв'язку із процесом інтелектуалізації глобалізованого суспільства;
- Посилення конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг.

Для цих двох типів університетів характерне підпорядкування освітнього процесу дослідженням і проектуванню. В університетах розвитку (широке визначення) проводяться дослідження в галузі освітніх технологій (педагогічні університети). Університети, в яких навчальний процес здійснюється тільки за одним навчальним планом, належать до консервативних університетів. Таким чином, ступінь впливу виокремленої групи університетів на економічне зростання й інноваційний розвиток варіюється від великого впливу дослідницьких університетів до стриманого впливу дослідницьких університетів і стриманого впливу консервативних університетів [106].

Ступінь участі університетів у дослідженнях і розробках за різними напрямками в структурі сучасної державної науки залишається вкрай низьким.

Так, у 2023 році лише 166 українських вишів виконали дослідження на загальну суму 841,5 млн грн. Останніми роками негативна тенденція зростання частки витрат на освіту у ВВП України сприяла низьким темпам зростання інтелектуальних ресурсів країни порівняно з іншими країнами: 2023 року частка витрат на дослідження й розробки сектору вищої освіти в загальних витратках України становила 23%, у країнах ЄС й Євросоюзу, Японії й США - 17-19%, порівняно з 94 7,3 7,3% (рис. 2.3) [64].

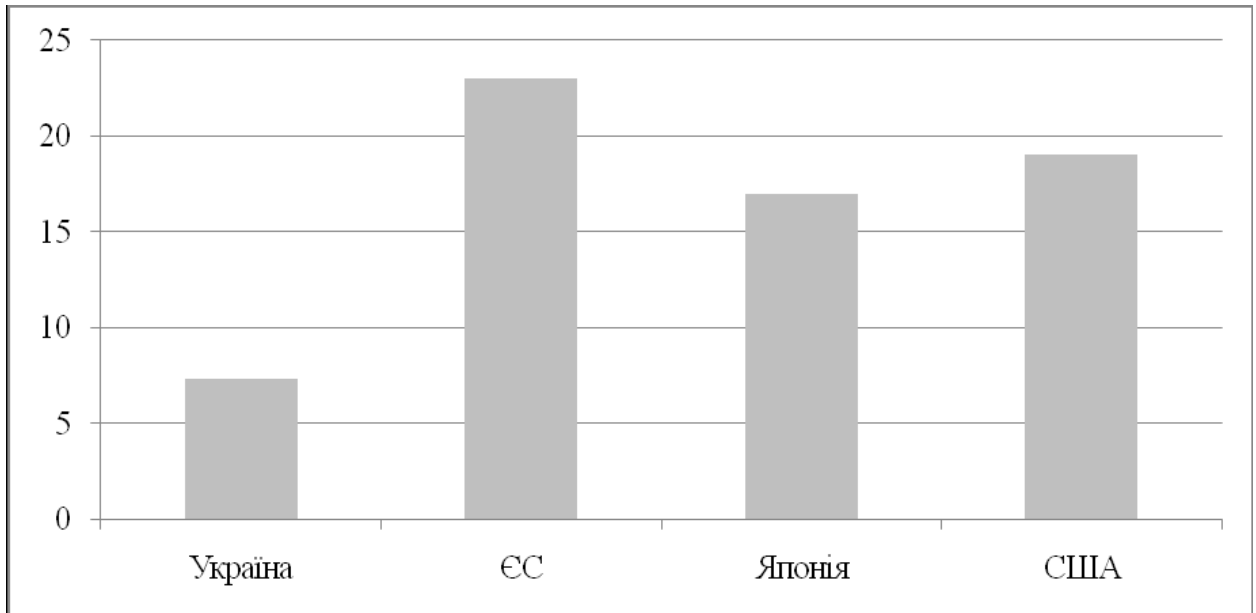

Рис. 2.3. Питома вага загальних витрат на НДДКР у секторі вищої освіти в Україні, країнах Євросоюзу, Японії й США у 2023 р.

За: [76, с. 1].

Таким чином, можна дійти висновку, що останніми роками як розвинені країни, так і країни, що розвиваються, стрімко нарощують інвестиції в інноваційну складову своєї економіки. При цьому зростання витрат на НДДКР у країнах з низьким і середнім рівнем доходу випереджає аналогічний показник у розвинених країнах, що свідчить про високий інноваційний потенціал цієї групи, особливо в Китаї, Бразилії, Індії й нових індустріальних країнах Азії.

2.2. Аналіз трансформаційних процесів у сфері інтелектуалізації глобальної економіки

В умовах глобальної економічної трансформації технологічний розрив між країнами став ще більшим, ніж на початку промислової революції. Якщо в розвинених країнах переважають четвертий і п'ятий технологічні уклади (органічна хімія, оброблення інформації, електроніка, телекомунікації й робототехніка) й відбувається перехід до шостого технологічного укладу, нанотехнологій й біотехнологій, то в країнах із середнім рівнем доходу переважають третій й четвертий уклади, серед яких металургія, електроенергетика, неорганічна хімія, автомобіле- й авіабудування й інші. З одного боку, рівень технологічного розвитку в країнах і регіонах світу поступово наближається.

З іншого боку, ми спостерігаємо поглиблення технологічного розриву між лідерами глобального економічного процесу - США, Китаєм, Японією й ЄС - і між цими країнами й рештою світу. Ключовою причиною цього розриву є нерівномірне використання країнами світу досягнень науково-технічної революції й впровадження елементів нових технологічних укладів у їхню економіку [тому асиметрія в процесі інтелектуалізації глобального економічного розвитку існує не тільки між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються, а й між лідерами глобальної економіки.

На сьогодні чітко визначено детермінанти асиметрії процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку, до яких відносяться рівень сучасного технологічного розвитку кожної країни, ступінь участі кожної країни у високотехнологічному експорті, обсяг фінансування досліджень і розробок, міжнаціональні відмінності в масштабах, структурі й динаміці економічного розвитку і міжнаціональні відмінності в забезпеченості науковими кадрами.

Насамперед, асиметрія в процесі інтелектуалізації світової економіки пояснюється різними рівнями сучасного технологічного розвитку і ступенем участі країн світу в експорті високих технологій. Нині більша частина

світових винаходів зосереджена в найбільш технологічно розвинених країнах. Завдяки ефективній інтеграції фундаментальної й прикладної науки цим країнам вдалося залучити глобальні фінансові, технологічні, людські й інтелектуальні ресурси. Ці країни не тільки монополізували право на володіння цими ресурсами за допомогою патентування, а й домінують у використанні цих ресурсів у світовій економіці: на початку XXI століття світовими технологічними лідерами були США, Японія й Німеччина; сьогодні на першому місці Китай, за ним ідуть США, Японія.

Згідно зі звітом ВОІВ «Всесвітні показники інтелектуальної власності» за 2017 рік, частка Китаю в загальній кількості 3,127 млн патентних заявок є вищою, ніж сукупна частка США й Японії, - 1,338 млн проти 605 млн й 318 млн відповідно (Щорічний звіт «Всесвітні показники інтелектуальної власності» за 2023 рік]. Річний звіт WIPI за 2023 рік свідчить, що у 2023 році світові винахідники подали у 8,3 раза більше патентних заявок, ніж у 2018 році (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Показники розвитку у сфері інтелектуальної власності (WIPI)

Заявки на об'єкти інтелектуальної власності	2022	2023	Приріст, %
Патентні заявки (на винаходи та корисні моделі)	2887300	3127900	8,3
Заявки на товарні знаки	6013200	6997600	16,4
Заявки на промислові зразки	872600	963100	10,4

За: [69, с. 1].

Водночас із приблизно 240 600 патентних заявок Китай отримав близько 23 600, що становило 98 % від загальносвітового приросту. Кількість заявок на товарні знаки збільшилася на 16,4 до приблизно 7 мільйонів, а кількість заявок на промислові зразки - на 10,4 до приблизно 1 мільйона, що також зумовлено головним чином зростанням цієї діяльності в Китаї. 269 3 11,8 мільйона патентів, виданих у світі у 2016 році, 2,8 мільйона було видано у США, 2 мільйони - в Японії й 1,8 мільйона - у Китаї.

Техноглобалізація поширилася і на інші країни азіатського регіону, і ці країни також почали розширювати свою патентну діяльність. Особливе місце серед них займають нові індустріальні країни, такі як Південна Корея, Малайзія, Таїланд, Сінгапур й Індія. Нині ці країни формують ключові риси нової інтелектуальної економіки, що розвивається в результаті успішної реструктуризації промисловості в бік наукомістких галузей у 1980-х роках. Що стосується експорту високотехнологічної продукції, то на початку XXI століття обсяг експорту з розвинених країн, де мешкає 15 % населення світу, перевищив обсяг експорту з країн, що розвиваються, де мешкає 41 % населення світу, у 146 разів. У розвинених країнах на 1000 осіб припадає в 17 разів більше мобільних телефонів, ніж у країнах, що розвиваються, у 22 рази більше комп'ютерів і в 124 рази більше користувачів Інтернету.

Таким чином, найбільші доходи від експорту ІВ зазвичай отримують країни, що виробляють конкурентоспроможні інтелектуальні продукти і є ключовими одержувачами патентів у світі. Тому не дивно, що доходи від експорту ІВ, як і раніше, зосереджені в країнах, які є ключовими одержувачами патентів - США, ЄС і Японії [25]. Наприклад, у 2023 році доходи від експорту ІВ досягли 122 млрд доларів США в США, 66 млрд доларів США в ЄС і 39 млрд доларів США в Японії. При цьому порівняно з 2018 роком частка США у світовому обсязі доходів від експорту ПІВ скоротилася, а частка решти світу (за винятком ЄС і Японії) зросла більш ніж удвічі - з 6 у 2018 році до 16 у 2023 році. Ба більше, це збільшення відбулося за рахунок зростання цього показника в решті світу, тоді як у ЄС і Японії він залишився незмінним [21].

Країни світу різною мірою беруть участь у глобальному ринку інтелектуальної власності. Торгівля роялті й ліцензійними послугами нині зосереджена в кількох країнах. У більшості країн співвідношення виплачених і отриманих сум за такими угодами сильно коливається, причому виплати часто перевищують надходження. Це явище характерне для Європейського Союзу, Канади, Сінгапуру, Таїланду і багатьох інших імпортерів науково-

технічних товарів і послуг, кожен з яких технологічно залежний від країни-експортера. Сполучені Штати, наприклад, мають активний баланс торгівлі науково-технічними товарами й послугами. Це, безумовно, свідчить про високий рівень наукових досліджень і науково-технічного потенціалу, а також про перевагу в цій сфері зовнішньоекономічної діяльності порівняно із західноєвропейськими й азійськими країнами, але водночас гальмує розвиток національних наукових досліджень у цих країнах.

Ще одним чинником, що визначає асиметричний характер процесу інтелектуалізації у світовій економіці, є нерівність у фінансуванні НДДКР, включно з венчурним фінансуванням. Це призвело до стійкого зростання інвестицій у НДДКР порівняно з інвестиціями в матеріальне виробництво майже в усіх країнах ОЕСР за останні кілька десятиліть. Розвинені країни щорічно витрачають від 1,09 % до 4,25 % ВВП на фінансування інноваційного розвитку [25]. При цьому США залишаються країною з найбільшим фінансуванням НДДКР у світі. Про це свідчить дворічний звіт Національного наукового фонду (NSF) «Індикатори науки й інженерії», в якому, зокрема, відзначається прогресивна тенденція зростання світових витрат на НДДКР у 2023 році, здебільшого в Північній Америці, Європі, Східній й Південно-Східній Азії, що свідчить про його концентрацію в цих регіонах. США знову залишаються світовим лідером, за ними йде Китай, чії витрати на НДДКР перевищують витрати ЄС і Японії. На частку США, Китаю й Японії припадає понад половина світових витрат на НДДКР, які оцінюються в 1,9 трильйона доларів США. Німеччина посідає четверте місце, на неї припадає 6 % світових витрат на НДДКР. На частку Південної Кореї, Франції, Індії й Великої Британії припадає 2,4 % світових витрат на НДДКР.

Слід підкреслити, що тільки за останнє десятиліття інтенсивність НДДКР і витрати на них у Китаї й Південній Кореї зросли майже вдвічі. В «Індикаторах науки і технологій 2023» показано, що значна частина патентів, виданих американським винахідникам, зосереджена в секторі інформаційних технологій, особливо в галузі спеціалізованого програмного забезпечення для

управління бізнесом. Така спеціалізація в США відображає відмінності в наукомістких галузях по всьому світу. Наприклад, у багатьох країнах за межами США програмне забезпечення для бізнес-методів зазвичай не патентується; дослідники і винахідники ЄС зосереджені в таких галузях, як тестування, вимір й аналіз біоматеріалів, хімія, біотехнології й фармацевтика; на відміну від винахідників ЄС, винахідники в Японії, Кореї, Тайвані й Китаї працюють переважно у сфері телекомунікацій; вони сконцентровані в технологіях, зокрема в процесах, напівпровідниках і телекомунікаціях.

Розробка й комерціалізація інновацій і технологій - це завжди невизначений процес, і фінансова підтримка є свого роду страховкою від частини цієї невизначеності. Наприклад, у 2023 році загальний обсяг венчурних інвестицій у світі становив близько 131 мільярда доларів США, з яких трохи більше половини припало на Україну. Трохи більше половини цієї суми припало на США, що призвело до комерціалізації низки технологій, які мають потенціал для подальшого комерційного успіху [21]. У 2023 році китайські інвестиції в сонячну й повітряну енергетику були найбільшими у світі за обсягом, а виробничі потужності китайської сонячної й повітряної енергетики швидко зростали. Ба більше, Китай посідає перше місце у світі за потужністю повітряної енергетики і лідирує у світі з виробництва недорогих сонячних панелей. Це означає, що завдяки своїм витратам на дослідження і розробки Китай й інші країни активно інтегруються у глобальні процеси інтелектуалізації.

Галузева структура інвестицій у НДДКР у різних країнах за останні роки зазнала значних змін. До п'ятірки найпопулярніших секторів входять сільське господарство, дослідження і розробки, виробництво готового одягу, управління бізнесом й охорона здоров'я. Зокрема, в охороні здоров'я найпопулярнішими напрямками фінансування НДДКР сьогодні є науки про життя, біологія, генетика, медицина, біохімія й біофізика, а найпопулярнішими технологічними напрямками - комп'ютерні технології, електрообладнання й метрологія. Ключовими тенденціями у сфері наукових

досліджень загалом у багатьох розвинутих країнах й тих, які швидко розвиваються, є стрімке збільшення фінансування напрямів, спрямованих на розвиток систем охорони здоров'я, добробут людства і захист довкілля, а також на розвиток систем охорони здоров'я.

Як відомо, венчурне фінансування здебільшого спрямоване на венчурний бізнес - малі підприємства, які вирішили спеціалізуватися на ризикованих, але перспективних видах діяльності. Порівняння країн за обсягом венчурного фінансування - показником технологічного розвитку - показує, що США залишаються лідером: з 1982 року тут щорічно створюється від 600 000 до 800 000 венчурних фірм. Венчурний капітал, що створює інноваційні підприємства, є потужним ринковим механізмом мобілізації коштів, пов'язаних із науковими відкриттями й винаходами, забезпечуючи комерціалізацію інновацій. Важливість венчурного фінансування для національного технологічного розвитку пов'язана з тим, що внутрішні й зовнішні венчурні компанії можуть підвищити ефективність інноваційної діяльності у великих бізнес-організаціях за рахунок ліквідації «дірявого» управління й формування автономних підрозділів усередині організації.

Іншим важливим чинником, що визначає асиметрію процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку, є відмінності між країнами в масштабах, структурі й динаміці економічного розвитку. Зростання ролі наукомістких галузей у сучасному матеріальному і нематеріальному виробництві найбільших країн значно посилює конкуренцію між центрами у глобальній економічній боротьбі за лідерство у високотехнологічному секторі світового ринку. Так, останніми роками США прагнуть домінувати в усіх ключових сегментах світового ринку високих технологій: 40% в авіації й космічній техніці, 20% у засобах зв'язку й навігації, 19% у мікроелектроніці, 19% в інформатиці, 27% у медичному обладнанні й матеріалах, 27% у промисловому й науковому обладнанні й

матеріалах і 28% у секторі промислового й наукового устаткування й матеріалів.

Наприклад, за даними Світового банку, на частку сільського господарства припадає лише 1 % ВВП США, однак у США виробляється достатньо сільськогосподарської продукції, щоб задовольнити потреби понад 100 мільйонів іноземців і 325 мільйонів американців, і США є великим експортером цієї продукції [26]. Загальна частка вторинних галузей (обробної промисловості, енергетики й будівництва) у високоіндустріальних країнах також знижується, але не так швидко, як частка первинних галузей. Водночас зростає тільки частка електроенергетики. Загалом частка вторинного сектору в галузевій структурі ВВП розвинених країн становить 10-29%. Третинний сектор включає в себе фінанси, страхування, право, аудит, бухгалтерський облік, освіту, культуру, науку, медицину, ділові й інші послуги, транспорт, торгівлю і зв'язок. Частка цієї групи галузей має довгострокову і стійку тенденцію до зростання і нині становить до 70-80% у структурі ВВП високорозвинених країн. Крім того, зростає частка доходів ВВП від цієї галузі.

Таким чином, більша частина ВВП у розвинених країнах створюється в третинному секторі економіки. Крім того, розмір і масштаби сектора послуг у цих країнах безпосередньо пов'язані з високим рівнем економічного розвитку цих держав. Це підтверджується тим, що сфера послуг, особливо наукомістких, інтенсивно зростає в країнах, де матеріальне виробництво розвивається на високому рівні і потреби населення в його продукції задоволені. Інакше кажучи, у постіндустріальному суспільстві багатство дедалі більше асоціюється з володінням інформацією й знаннями, а в найрозвинутіших країнах, порівняно з іншими країнами індустріального рівня економічного розвитку, знання й інформація стають найважливішими чинниками підвищення ефективності виробництва.

Водночас, з огляду на специфіку виробництва у сфері послуг, технологічний прогрес значно відстає від інших секторів економіки. Крім

того, надання багатьох видів послуг потребує творчого підходу, високоінтелектуальної праці, специфічних знань і навичок. Тому розширення цього сектора економіки супроводжується зростанням потреби в працівниках, що, своєю чергою, призводить до відпливу наукових кадрів зі сфери матеріального виробництва до сфери послуг, яка стає для них ключовим джерелом зайнятості. У цьому сенсі наступною детермінантою асиметрії процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку є значні національні відмінності в забезпеченості науковими кадрами.

2.3. Оцінка регіональних й глобальних особливостей процесів інтелектуалізації

Потужний економічний потенціал країн, що претендують сьогодні на світове лідерство, характеризується домінуючою роллю науки і техніки в суспільному виробництві. Використання інтелектуальної власності й нових технологій у багатьох галузях економіки, поглиблення міжнародного поділу праці у сфері НДДКР є передумовами для появи нових суб'єктів обміну, трансферу і торгівлі на світовому ринку. Сьогодні результати НДДКР у КР є предметом зовнішньоекономічних угод і формою міжнародного співробітництва. Усе це призвело до появи нових тенденцій у розвитку процесів інтелектуалізації, як на регіональному, так і на глобальному рівні [74]. Однією з таких тенденцій є стрімке поширення передачі знань і залучення до цього процесу багатьох країн. Але насамперед визнаний пріоритет наукових досліджень і залучення урядів і компаній до інвестування в наукові дослідження стає сучасним драйвером зростання національної економіки й підвищення добробуту суспільства [63].

Передача знань - це не лише створення спільних підприємств у глобальному масштабі. Для вчених передача знань лежить в основі міжнародного співробітництва в усьому світі й може бути засобом отримання перспектив досліджень, нових напрямів і підходів, а також можливістю комерціалізації інновацій, коли нові знання можуть допомогти відновити

ефективне виробництво. Наприклад, Кембриджський університет регулярно організовує наукові семінари, на яких демонструють нові винаходи, створені університетом, і має спеціальну дослідницьку службу, яка пропонує програму індивідуальних інтерв'ю між провідними вченими університету й компаніями, що працюють над новітніми технологіями. Проведення спільних досліджень й експертних консультацій у певних галузях співробітниками університетів і дослідницьких центрів, а також навчання зовнішніх клієнтів є потужними засобами створення можливостей для обміну інноваційними знаннями [26].

До сучасного міжнародного трансферу знань і технологій залучені міжнародні й міжурядові організації, інтеграційні об'єднання, держави, транснаціональні корпорації, національні корпорації й науково-технічні комплекси, венчурні фірми, університети й дослідницькі інститути, бізнес-центри й інші організації. Дедалі більша кількість країн бере участь в обміні знаннями і технологіями, який стає важливою формою міжнародного співробітництва, а захист прав інтелектуальної власності піддається активному міжнародному регулюванню. Наприклад, діяльність таких глобальних організацій, як СОТ і ВОІВ, спрямована на регулювання питань, пов'язаних з передачею технологій, а Програма розвитку ООН (ПРООН), глобальна агенція розвитку, є одним з ключових каналів фінансування міжнародної підтримки розвитку ринків ПІВ[.

Історично процес інтернаціоналізації НДДКР розпочався в 1960-х роках із підписання стратегічних угод про міжнародне технічне співробітництво на регіональному рівні з метою створення спільного ринку в Західній Європі, створення Європейського наукового фонду й інтеграції дослідницьких рад і академій у європейських країнах [104, 3]. Згодом, з метою підвищення конкурентоспроможності й згуртування інтеграції на світовому ринку, на саміті ЄС у Лісабоні у 2000 році було підписано Лісабонську стратегію, що встановлює такі стратегічні цілі за загальним обсягом інвестицій у НДДКР до 2010 року.

Останніми роками, крім Лісабонської стратегії, на регіональному рівні в рамках Євросоюзу було розроблено низку національних програм і європейських програмних документів, спрямованих на посилення ролі інтелектуальних ресурсів і подальше генерування науково-технічних знань у європейській економіці. Зокрема, 2004 року Рада ЄС ухвалила Європейську стратегію розвитку нанонауки й нанотехнологій, а 2005 року - План дій на 2005-2010 роки. У Стратегії йдеться як про великий економічний потенціал нанотехнологій, так і про їхні потенційні ризики для людини й довкілля, а також проголошується принцип «відповідального підходу» до їхнього розвитку й застосування. План дій - це, по суті, «дорожня карта» інноваційної політики ЄС, що визначає загальні напрями для всіх держав-членів для успішної комерціалізації результатів НДДКР, досягнутих об'єднаною Європою [77]. Усе це узагальнено в останній Лісабонській стратегії, одним із пріоритетних напрямів якої є розуміння знань як трикутника освіти, досліджень й інновацій, відповідно до рекомендацій Комісії з управління інтелектуальною власністю й Кодексу практики для університетів й інших державних дослідницьких організацій. У цьому сенсі ефективна передача знань визнається вирішальним фактором для

Оскільки міжнародний трансфер знань, кінцевою метою якого є поліпшення технологічних позицій країни в глобальному економічному просторі, не може існувати без бюджетних асигнувань і реальної фінансової підтримки, спостерігається безперечна тенденція, коли уряди й бізнес у багатьох країнах світу визнають необхідність подальшого збільшення фінансування НДДКР, що свідчить про розуміння важливої ролі науки в національному виробництві, яке стає рушійною силою для збільшення (рис. 2.4) [88].

У 2023 році у 28 країнах світу валові внутрішні витрати на НДДКР зростають порівняно з ЄС28 й Китаєм (за винятком Гонконгу). Два інші великі економічні гравці - США і Японія - зберігають ще вищі показники валових внутрішніх витрат на НДДКР, ніж ЄС28 і Китай (за винятком

Гонконгу), причому їх зростання порівняно з попередніми роками продовжилося. Так, у США цей показник зріс з 2,5 у 2015 році до 2,8 у 2023 році, а в Японії, що залишається світовим лідером за цим показником, незважаючи на наслідки Великого східно-японського землетрусу, він сягнув 3,3 [32].

Серед країн ЄС найвищі загальні внутрішні витрати на НДДКР у 2023 році були у Швеції (3,25 %) й Австрії (3,09 %). Дев'ять інших країн, включно з Кіпром (0,50 %), Румунією (0,48 %) і Латвією (0,44 %), витрачали менше 1,00 %.

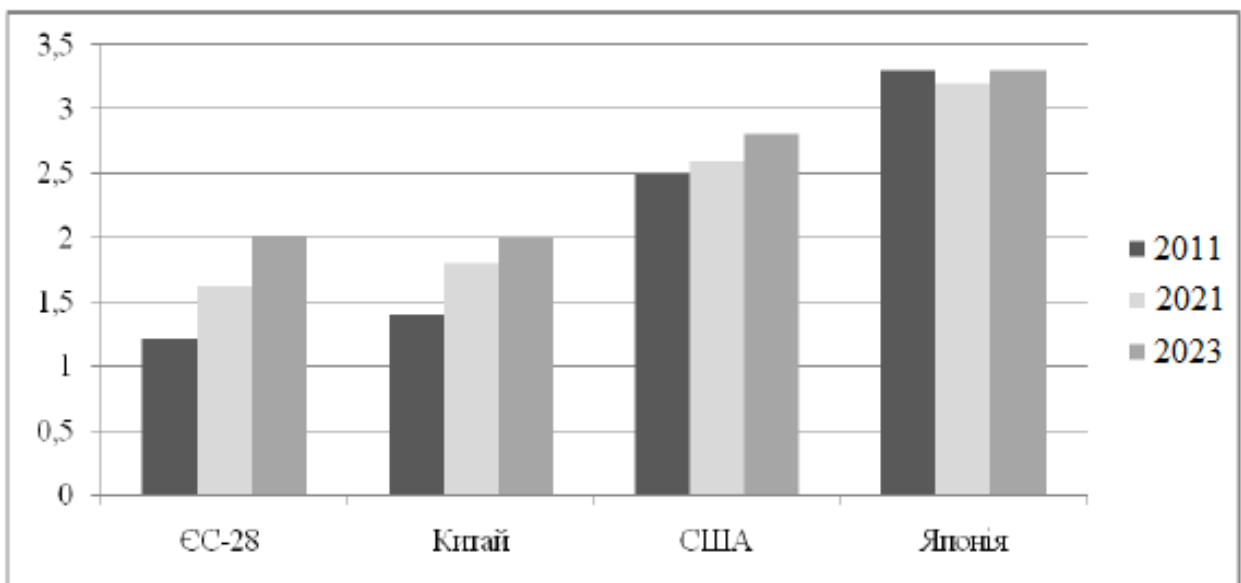

Рис. 2.3. Динаміка внутрішніх валових витрат на НДДКР в окремих країнах у 2011–2023 рр., % від ВВП

Складено за [32].

Слід зазначити, що показник валових внутрішніх видатків на НДДКР або державних бюджетних асигнувань чи видатків на НДДКР (GVAORD) являє собою кошти, що виділяються на НДДКР у рамках компетенції центрального уряду або федерального бюджету, і не відповідає фактичним витратам на НДДКР у різних секторах економіки. Наприклад, значні відмінності у фактичних витратах на НДДКР між країнами часто пояснюються рівнем витрат на НДДКР у корпоративному секторі. Наприклад, у 2023 році витрати на НДДКР у бізнес-секторі в ЄС28 становили

1,32 % ВВП порівняно з 3,28 % у Південній Кореї, 2,58 % у Японії, 2,40 % у Швейцарії й 1,99 % у США (рис. 2.4).

Серед країн-членів ЄС у 2017 році найвища частка фінансування НДДКР з коштів компаній була зафіксована в Словенії (69,2%), Німеччині (65,6%) і Швеції (61,0%). І навпаки, в таких країнах, як Греція й Кіпр, більша частина фінансування НДДКР надходила з національних джерел (53,1% і 50,6% відповідно). У 2023 році відносно висока частка фінансування НДДКР у країнах ЄС надходила з-за кордону: Латвія - 45,0%, Болгарія - 43,8%, Словаччина - 39,4%, Тоді як у багатьох країнах-членах ЄС28 приватний некомерційний сектор відігравав відносно невелику роль у фінансуванні видатків на НДДКР, і тільки у Великій Британії (4,9%), Данії (4,7%) і Швеції (3,1%) цей показник перевищував 3,0% від загальних видатків.

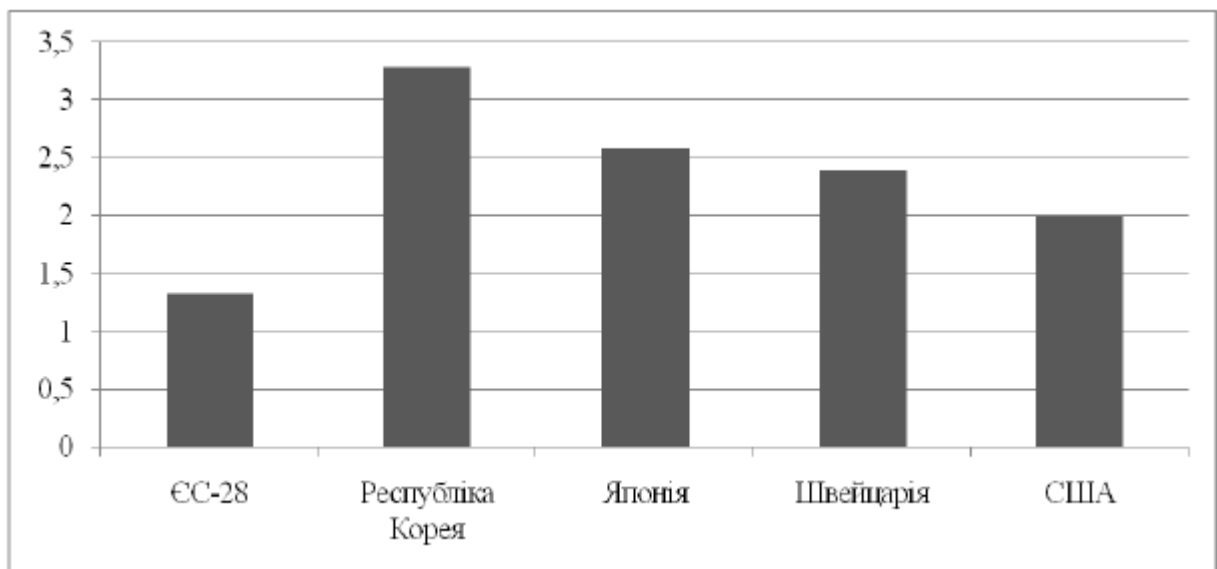

Рис. 2.4. Витрати на сферу НДДКР у корпоративному секторі окремих країн світу у 2023 р., % від ВВП

Складено за [32].

На економіки Китаю і Південної Кореї у 2023 році припадала значно більша частка корпоративного фінансування НДДКР, ніж у країнах-членах ЄС28, - до трьох чвертей. Частка фінансування НДДКР з боку компаній у США була нижчою, ніж в азіатських країнах, але в середньому залишалася вищою, ніж у ЄС28 (рис. 2.5).

Поступову зміну ключового джерела фінансування НДДКР у провідних дослідницьких країнах світу - від державного до приватного - можна пояснити наявною тенденцією до переважання прикладних досліджень над фундаментальними. Компанії схильні фінансувати прикладні дослідження, які мають реальну перспективу практичного застосування. Крім того, розвинені країни зосередили наукові дослідження у великих університетах і створили бізнес-інкубатори, дослідницькі центри, а подекуди й технополіси, щоб дистанціюватися від бізнесу й підвищити ефективність досліджень. Це відкриває потенційні можливості для збільшення частки фінансування НДДКР з боку університетів і приватного некомерційного сектора [107].

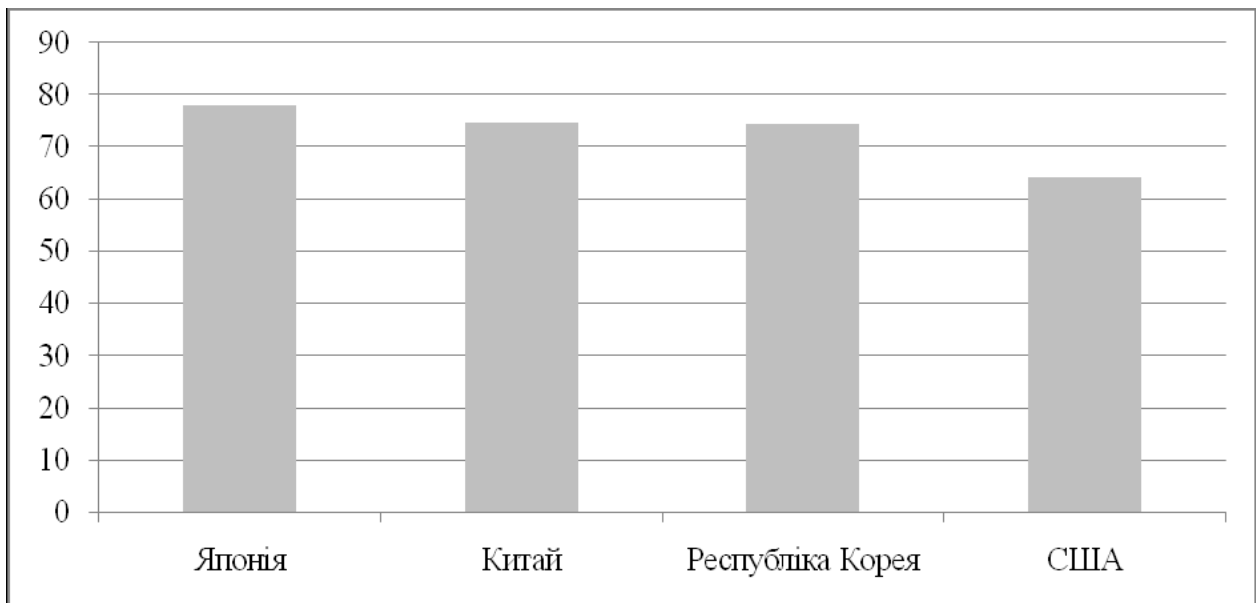

Рис. 2.5. Частка фінансування сфери НДДКР бізнесом в окремих країнах світу у 2023 р., %

Складено за [32]

Однак крім фінансування, освіта і наука набувають дедалі більшого значення в глобальній економіці як основа для виробництва нових знань і їхнього трансферу в економічні системи. Інакше кажучи, ще однією сучасною тенденцією є інтелектуалізація підприємництва, яка виявляється в тому, що ключовими економічними продуктами стають інтелектуальні

(програмні продукти, ноу-хау, технології тощо) і високотехнологічні продукти.

Загальновідомо, що впровадження нових технологій, створення і виробництво інтелектуальних продуктів стали важливими факторами ринкової конкуренції й ключовими засобами підвищення ефективності виробництва і поліпшення якості товарів і послуг. На цій основі досягнуто стійкої тенденції до зниження витрат на одиницю споживчої характеристики продукції, що забезпечує зростання соціального добробуту і підвищення якості життя в розвинених країнах. Інновації - необхідна умова успіху в конкурентній боротьбі, що дає змогу провідним компаніям домагатися надвисокої рентабельності завдяки монопольному привласненню інтелектуальної ренти, одержуваної в результаті розроблення нових продуктів і технологій.

Сучасні компанії прагнуть виводити на ринок нові або значно поліпшені продукти, тобто продукти, які є інноваційними для ринку або новими (чи значно поліпшеними) тільки для самої компанії. Так, у ЄС28 у період з 2018 по 2023 рік інноваційні товари й послуги виробляли в середньому 23,5 компанії (Рисунок 2.6).

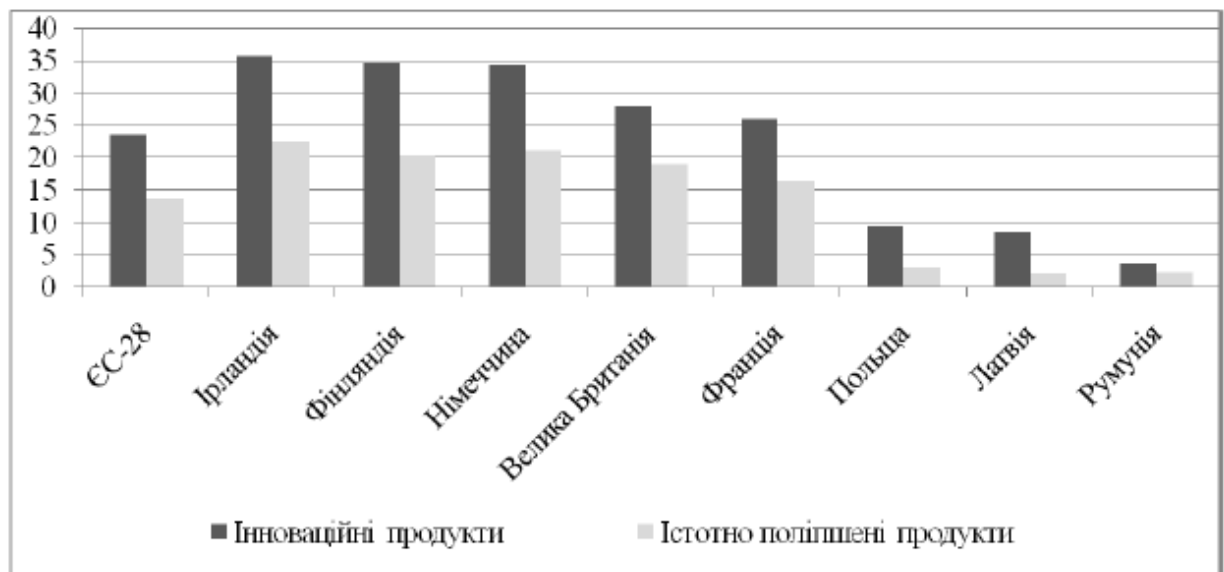

Рис. 2.6. Питома вага підприємств, що випускали нові або ж істотно покращані продукти у 2018–2023 рр., %

Складено за [32]

Таким чином, серед сучасних трендів розвитку процесу інтелектуалізації, як на регіональному, так і на глобальному рівні, можна виокремити стрімке поширення передання знань і залучення до цього процесу багатьох країн, постійне зростання фінансування досліджень і розробок, інтелектуалізацію підприємництва, що проявляється в тому, що ключовим економічним продуктом підприємництва стає інтелектуальна високотехнологічна продукція. При цьому інтенсивність процесу створення і впровадження технологічних інновацій у виробництво зумовлена головним чином збільшенням витрат на технологічні інновації у виробництві, а високий рівень фінансування наукових досліджень гарантує високий рівень фінансування технологічних інновацій і наукових досліджень, а розвиненим країнам у світовій економіці як регіону гарантує лідерство у світовій економіці як регіоні.

Висновки до розділу

1. Дослідження інтелектуально-економічних ресурсів як інноваційних потенціалів світової економіки довело, що інтелектуально-економічні ресурси значною мірою визначають якість вироблюваної продукції й послуг, структуру національної економіки, ефективність її функціонування й інноваційний потенціал, а їхніми резервуарами є інформація, наукові знання, професійний і науково-культурний потенціали; сукупність інформації, призначеної для розповсюдження, набуття й використання, перебуває в державі; індекс розвитку ІКТ як індекс розвитку інформаційного середовища, який є одним із найважливіших розрахункових показників для визначення складових процесу інтелектуалізації середовища. Він зарекомендував себе як один із найважливіших розрахункових показників для визначення складових процесу інтелектуалізації середовища.

2. На основі розрахунку інформаційного потенціалу 78 країн світу за індексом розвитку ІКТ, індексом цифрового доступу й індексом мережевої

готовності в 2023 році в даній роботі представлено глобальний й регіональний інформаційний потенціал і визначено позицію України (50-те місце із 78 країн) в рамках цього потенціалу. На основі результатів аналізу змісту, чинників, характеристик і тенденцій розвитку інтелектуально-економічних ресурсів зроблено висновок, що інтелектуально-економічні ресурси на сьогодні являють собою сукупність якісних характеристик управління, обумовлених соціально-економічними, культурно-історичними умовами, що визначають ефективність інтелектуальної діяльності, спрямованої на відтворення нових знань для забезпечення довгострокового економічного зростання.

3. Сьогодні жодна країна не може підтримувати високий рівень міжнародної конкурентоспроможності без виробництва й використання інновацій. Асиметрія і детермінанти процесу інтелектуалізації світового економічного розвитку включають рівень сучасного технологічного розвитку кожної країни, масштаби участі кожної країни в експорті високотехнологічної продукції, обсяг фінансування НДДКР, міжнаціональні відмінності в масштабах, структурі й напрямках економічного розвитку кожної країни, міжнаціональні відмінності в забезпеченості науковими кадрами. У цій кваліфікаційній роботі розглянуто трансформацію знань і показано тенденції в розвитку інновацій. Трансформація знань і тенденції розвитку процесів інтелектуалізації на регіональному й глобальному рівнях, включно зі швидким поширенням трансформації й залученням до цього процесу багатьох країн, збільшенням фінансування НДДКР й інтелектуалізацією підприємництва.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Інноваційні пріоритети розвитку економіки України

Сучасне становище України в глобалізованому світі показує, що вона має величезний інноваційний потенціал для економічного розвитку, який вона не використовує повною мірою. Наприклад, за даними МВФ, 2023 року ВВП на душу населення в Україні становив 2,96 тис. доларів США, посівши 134-те місце зі 187 країн світу. Україна посіла 134-те місце зі 187 країн, що нижче за середньосвітовий показник (11,37 тисячі доларів) і рівень країн, що розвиваються (5,24 тисячі доларів).

Того ж 2023 року Україна піднялася на 43-тє місце в Глобальному інноваційному індексі, що є її найвищою позицією за останні сім років, з максимальною оцінкою в 38,52 бала, що вище за середній показник для країн із низьким і середнім рівнем доходу (29,5 бала), але все ще значно нижче середнього показника в Європі (47,2 бала). Порівняно з 2022 роком Україна зросла на 7 балів, що зумовлено більш високим коефіцієнтом інноваційної ефективності, тобто співвідношенням отриманих результатів й інноваційних ресурсів. Таким чином, інноваційність української економіки продовжує зростати: у рейтингу 2023 року Україна посіла 50-тє місце. Основою інноваційної конкурентоспроможності України є людський капітал. Його ефективне використання є головною конкурентною перевагою.

Однак порівняно з 2023 роком цей показник знизився через зменшення державних видатків на освіту й науку (22-ге місце у 2022 році, 43-тє місце у 2023 році). У галузі розвиненості бізнесу (наприклад, зайнятість жінок і меншин, інтелектуальна власність, умови праці) Україна посіла 46-тє місце, знань і технологій - 27-ме, а креативності - 45-тє. Найнижчі результати Україна показала в таких галузях, як розвиненість ринку (інвестиції, кредитування, конкуренція) (89-ме місце), інфраструктура (вартість ресурсів, доступ до державних послуг, енергоефективність) (89-ме місце) й інститути

(бізнес-середовище, регуляторна політика) (107-ме місце). Згідно з індексом Bloomberg Innovation Index, Україна 2023 року опустилася на чотири позиції і посіла 46-те місце з 50 досліджених країн (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Глобальний інноваційний індекс Bloomberg для України
у 2022-2023 роках**

Рік	Загальний ранг	Витрати на НДДКР у співвідношенні до ВВП	Технологічні можливості	Продуктивність праці	Кількість високо-технологічних підприємств	Ефективність вищої освіти	Концентрація дослідників	Патентна активність
2022	42	44	47	50	34	4	44	27
2023	46	47	48	50	32	21	46	27

За: [58]

Україна опинилася серед найгірших за продуктивністю праці (50-те місце) і в трійці аутсайдерів за рівнем технічних навичок (48-ме місце). Водночас Україна зберігає високе 21-е місце за ефективністю вищої освіти. Цей показник розраховується за часткою працівників з вищою освітою й кількістю випускників з вищою освітою в галузі техніки й технологій. Однак варто зазначити, що порівняно з рейтингом 2017 р. Україна втратила 17 місць за рівнем вищої освіти. За рівнем патентної активності Україна посідає 27-ме місце [81, с. 70-71].

Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму, у звіті про глобальну конкурентоспроможність 2022-2023 років Україна піднялася на чотири позиції й посіла 81-ше місце зі 137 країн, які брали участь у дослідженні [Згідно з дослідженням, Україна погіршила свої показники за чотирма з 12 ключових індикаторів. Найзначніший мінус (-13 пунктів) - ефективність ринку праці. Тенденція до зниження цього показника спостерігалася і в торішньому дослідженні, проте торік погіршення становило 17 пунктів. Україна також зазнала втрат за інноваційним компонентом індексу (мінус 9 пунктів), інфраструктурним компонентом

(мінус 3 пункти) і компонентом, що характеризує вищу освіту й професійну підготовку (мінус 2 пункти).

Найбільш стрімке падіння відбулося за показником «Доступність сучасних технологій», де Україна втратила 14 місць у рейтингу. Крім того, найпроблемнішим показником залишається «Іноземні інвестиції й передача технологій» (118-те місце). Лише за одним компонентом субпоказника «Використання широкосмугового доступу до Інтернету/на 100 осіб» Україна покращила своє становище в рейтингу з 64-го місця у 2023 році до 63-го. Незважаючи на невелике поліпшення, цього року Україна, як і раніше, посідає найгірші позиції за такими показниками, як банківська надійність (130-те місце), регулювання фондової біржі (134-те місце), інфляція, якість доріг (130-те місце), здатність країни наймати персонал (129-те місце) і захист прав власності (128-ме місце). Під час опитування респондентам було запропоновано вибрати і проранжувати п'ять найбільш проблемних чинників для ведення бізнесу в країні. Так, найбільш негативними факторами для ведення бізнесу в Україні виявилися інфляція (16,3%), корупція (13,9%), політична нестабільність (12,1%), податкові ставки (9,7%) і податкове законодавство (9,4%). Оціночна таблиця Інноваційного союзу IUS відображає ключові показники для оцінки ефективності національних інноваційних систем у країнах ЄС.

У Європейському інноваційному рейтингу 2024 року аналізуються дані за 2023 рік. Значення показника для України у 2023 році становило 28,9 %%, що на 4,2 нижче, ніж у 2020 році. Україна належить до групи «повільних інноваторів» і відстає за всіма показниками, крім охоплення вищою освітою. Відносно сильними сторонами інноваційної системи України є людські ресурси, інвестиції в бізнес й ефективність зайнятості. До слабких сторін належать комунікабельність і підприємництво, привабливість дослідницької системи й інноваторів. Згідно зі звітом 2024 року, помітними відмінностями України є нижчий рівень ВВП на душу населення, нижчі й від'ємні темпи зростання ВВП, нижчі й від'ємні темпи зростання населення й нижча густота

населення. Показники позитивної динаміки включають збільшення кількості промислових зразків, експорту наукомістких послуг й кількості міжнародних спільних публікацій.

У Глобальному індексі конкурентоспроможності талантів Міжнародна бізнес-школа (INSEAD) має Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів, укладений у партнерстві з Adecco Group й Інститутом лідерства людського капіталу (HCLI) у Сінгапурі, що аналізує вплив технологічних інновацій на конкурентоспроможність талантів, незважаючи на тенденцію до заміни робочих місць машинами на всіх. Ключовими навичками для досягнення успіху є вміння працювати як з новими технологіями, так і з людьми, гнучкість й вміння співпрацювати. Загальний індекс розраховується на основі середнього арифметичного шести критеріїв: ринкові й нормативні умови на ринку праці, можливості кар'єрного зростання, здатність роботодавців залучати таланти з усього світу (індекс залучення талантів), здатність утримувати кваліфікований персонал, виробничий потенціал співробітників і глобальний індекс знань.

В Україні високі показники обов'язкової освіти (39-те місце), зайнятості (36-те місце) і передових навичок (24-те місце). Однак регуляторні й ринкові умови на ринку праці залишаються серйозною проблемою (99-те місце). Цей показник дещо покращився саме завдяки індикатору зайнятості (99-те місце).

Цей показник дещо покращився за рахунок показників рівня ділового середовища й ринку праці, які посіли 80-те місце з 87-го у 2023 році. Найпроблемнішим показником є регуляторне середовище, яке посідає 115-те місце в рейтингу (ефективність управління - 94-те, політична стабільність - 11-те, відносини держави й бізнесу - 104-те, якість регулювання - 102-ге, корупція - 101-ше).

Для показників, які характеризують рівень технологій в Україні, враховуються критерії «глобальних знань», включно з впливом навичок й талантів високого рівня, що беруться до уваги. Зокрема, Україна посідає 28-ме місце за кількістю інженерів й вчених, 4-те місце за кількістю робочої

сили з вищою освітою й 49-те місце за кількістю дослідників. В індексі «вплив людських ресурсів» Україна посідає 39-те місце за показником «інновації на один вид діяльності», 52-те місце за показником «експорт високих технологій» і 47-ме місце за публікаціями в наукових журналах (The International Property Rights Index, що публікується The Property Rights Alliance починаючи із 2023 року, є індексом інтелектуальної власності Індекс міжнародних прав власності, вимірює показники країни щодо стану й ефективності захисту ПІВ за трьома категоріями: захист прав, захист патентних прав й рівень «пілотування» за трьома категоріями: «захист прав», «захист інтелектуальних прав».

Показник України знизився на 0,510 бала до 3,420, що дало їй змогу посісти 24-те місце в регіоні Східної Європи й Центральної Азії і 123-те місце у світі (Таблиця 3.2). Підіндекс «Політичне й правове середовище» збільшився на 0,05 до 2,48, водночас Україна отримала 2,1 бала за незалежність судової системи, 3,4 бала за верховенство закону, 1,36 бала за політичну стабільність і 3,04 бала за боротьбу з корупцією. Підіндекс прав фізичної власності України знизився на 1,67 пункту до 3,38; він становив 3,38; підіндекс прав інтелектуальної власності України знизився на 1,67 пункту до 3,38. Підіндекс прав інтелектуальної власності в Україні збільшився на 0,1 до 4,42, при цьому патентні права отримали 7,75 бала, а авторські - 1,8.

Значення складових Індексу захисту прав власності для країн-лідерів й України за 2023 р.

Країна	Рейтинг за 2023 рік	Підіндекс «політичне та правове середовище»	Підіндекс «право на фізичну власність»	Підіндекс «право інтелектуальної власності»
Нова Зеландія	1	9,09	8,82	8,04
Фінляндія	2	8,65	8,34	8,67
Швеція	3	8,67	8,66	8,49
Швейцарія	4	8,77	8,50	8,40
Норвегія	5	8,80	8,51	8,28
Україна	123	2,48	3,38	4,42

За: [99]

Для порівняння й оцінки впливу інноваційних факторів на розвиток національних економік України й інших країн у процесі глобальної інтелектуалізації було побудовано кореляційно-регресійну модель. У розрахунках використовувалися такі показники:

- рейтинг України в Глобальному інноваційному індексі;
- витрати на дослідження і розробки (у відсотках від ВВП);
- вартість експорту високотехнологічної продукції (у відсотках від експорту);
- кількість патентних заявок і винаходів (в одиницях).

Розрахунки, що ґрунтуються на аналізі економічної ситуації й ключових параметрів комерціалізації інтелектуальних ресурсів, було зроблено для десяти країн (Сінгапур, Малайзія, Швейцарія, Південна Корея, Велика Британія, США, Ізраїль, Швеція, Німеччина й Угорщина) й України. Вибір цих країн був зумовлений їх приналежністю до інноваційних лідерів у рамках трьох регіонів (Європа, Північна й Америка Азія) або схожим соціокультурним рівнем і гео економічним положенням (Угорщина).

Початкові дані для кореляційно-регресійної моделі впливу інноваційних чинників на розвиток національної економіки України наведено в таблиці і додатку:

$$Y_{\text{Україна}} = 200,401 - 26,6498X_1 + 2,353981X_2 + 214,3588X_3 - 0,04824X_4$$

Отже, згідно з проведеним аналізом, найбільший вплив на ВВП України мають видатки на НДДКР і рейтинг країни в Глобальному інноваційному індексі. Експорт високотехнологічної продукції й кількість поданих заявок на винаходи і патенти мають протилежний вплив (не мають) на економічне зростання України.

Таким чином, за результатами аналізу найбільший вплив на ВВП України мають витрати на НДДКР й рейтингова позиція країни у Глобальному індексі інновацій. Зворотній вплив (відсутність впливу) на зростання економіки країни мають експорт високотехнологічної продукції й кількість заявок на винаходи й патенти.

Таблиця 3.7

Вхідні дані для побудови кореляційно-регресійної моделі впливу інноваційних чинників на розвиток національної економіки України

Роки	ВВП, млрд. дол. США	Експорт високотехнологічної продукції, % від загального експорту	Глобальний інноваційний індекс	Витрати на НДДКР, % від ВВП	Заявки на винаходи та патенти, одиниць
	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
2016	136,01	4,3	3,06	0,8	2556
2017	163,16	4,4	35,01	0,7	2649
2018	175,71	6,3	36,1	0,8	2491
2019	179,57	5,9	35,8	0,8	2856
2020	132,34	6,5	36,3	0,6	2457
2021	90,94	7,4	36,5	0,6	2271
2022	93,26	7,8	35,7	0,6	2233
2023	109,32	7,9	37,6	0,6	2235

За: розраховано автором

Загальні висновки стосовно впливу інноваційних факторів на розвиток національних економік держав, що досліджуються, у процесі глобальної інтелектуалізації наведені в табл. 3.8.

**Вплив інноваційних чинників на розвиток національних економік країн,
що досліджуються, в процесі глобальної інтелектуалізації**

Країни	Експорт високо-технологічної продукції, % від загального експорту, X_1	Глобальний інноваційний індекс, X_2	Витрати на НДДКР, % від ВВП, X_3	Заявки на винаходи та патенти, одиниць, X_4
Україна	-26,6498	2,353981	214,3588	-0,04824
Велика Британія	-57,2213	180,1001	-2248,92	-0,085897
Ізраїль	-1,29237	4,628015	196,3592	0,033485
Малайзія	-3,01394	4,590888	7,899055	-0,01953
Німеччина	-505,484	47,92511	2783,151	0,011861
Республіка Корея	-16,8487	16,05468	3,0187	0,003615
Сінгапур	-8,03757	6,250562	-47,9841	0,07706
США	334,5084	-223,288	13897,75	0,080162
Угорщина	1,524045	-1,62109	52,17092	-0,04867
Швейцарія	-33,9484	4,186707	0,03658	-0,6003
Швеція	-135,58	34,95217	30,87686	0,109103

За: розраховано автором

Таким чином, порівняльний аналіз розрахованих результатів дає змогу зробити такі висновки:

1. Експорт високотехнологічної продукції має особливий вплив на економічне зростання у США й Угорщині. Для всіх інших країн спостерігається зворотна залежність між цим показником і зростанням ВВП.

2. Позиція в Глобальному інноваційному індексі чинить позитивний вплив на більшість досліджуваних країн, причому найбільший вплив на ВВП чинять Велика Британія, Німеччина й Швеція. У США й Угорщині цей показник не впливає на зростання ВВП.

3. Видатки на НДДКР справляють значний вплив на економічне зростання в більшості досліджуваних країн, включно з Україною, Ізраїлем, Німеччиною, США, Угорщиною й Швецією. У Сінгапурі й Великій Британії цей показник має зворотний вплив на зростання ВВП.

4. Кількість винаходів і патентних заявок не є чинником зростання ВВП у жодній із досліджуваних країн.

Таким чином, побудована система кореляційних і регресійних моделей підтверджує теоретичні уявлення про важливу роль інтелектуальних ресурсів у системі чинників інноваційного економічного зростання й обґрунтованість досліджень щодо важливого впливу бюджетних асигнувань і фактичної фінансової підтримки дослідницької й інноваційної діяльності. Експорт високотехнологічної продукції чинить особливий вплив на економічне зростання в країнах з найдинамічнішими темпами зростання ВВП, у нашому випадку в США й Угорщині. Темпи зростання ВВП Угорщини - одні з найвищих у ЄС, а США, які посідають перше місце у звіті про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму, володіють найвищим інформаційним потенціалом (серед усіх інших країн, включених у розрахунок) і є безумовним лідером сучасної світової економіки. Кількість поданих патентів і винаходів сама по собі не є чинником економічного зростання, а лише одним із компонентів інтелектуального капіталу.

3.2. Пріоритетні напрями розвитку інтелектуальних ресурсів України в умовах поглиблення міжнародної інтеграції

Існує необхідність підвищення ефективності існуючої в Україні інноваційної системи в напрямі подальшого розвитку комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. Оскільки сучасний етап розвитку світової економіки базується на міжнародній передачі інформації, знань і технологій, залучення ІВ до господарської діяльності є визначальним фактором забезпечення конкурентних переваг за рахунок виключних прав на запатентовані розробки, бренди й репутацію. Ключовим напрямом оптимізації міжнародної спеціалізації України є поширення й диференціація інтелектуальної власності в сучасній виробничій діяльності.

У 2023 році на частку високотехнологічної продукції припадало лише 7,9% від загального обсягу експорту промислової продукції. Аналіз структури експорту різноманітних інноваційних товарів показує, що здебільшого це продукція обробної промисловості, тобто машини й устаткування, комп'ютери, електронні й оптичні вироби, електрообладнання тощо.

Таблиця 3.9

Структура експорту інноваційних товарів з України у 2023 році за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Кількість підприємств-експортерів інноваційної продукції, од.	Обсяги експорту інноваційної продукції, тис. грн	Частка у експорті інноваційної продукції, %
1	2	3	4
Промисловість України	179	5518834,9	31,2
Переробна промисловість	178	5466220,3	31,7
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	37	335826,5	7,1
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	4	86010,3	25,0
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	11	67372,3	17,8
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	13	61599,4	12,3
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	5	17243,5	3,6

За: [76]

Відомо, що існує пряма залежність між кількістю патентних заявок на винаходи і доходами від використання інтелектуальної власності (роялті) й вартістю експорту високотехнологічної продукції. Об'єктом зовнішньоекономічних операцій може бути тільки інноваційна продукція, що має науково-технічну новизну, має економічний ефект від реалізації продукції й захищена патентами. В Україні діяльність з подачі заявок на

об'єкти промислової власності незначна, а нематеріальні активи, зареєстровані згідно з вимогами Міжнародного патентного відомства, становлять загалом невелику частку від загального обсягу (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Структура українського експорту послуг у 2023 році

Послуги	Загальний обсяг, млн дол. США	Частка в загальному обсязі, розділі, %
Усього	10714,4	100,0
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1419,7	13,3
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	244,0	2,3
Транспортні послуги	5861,4	54,7
Послуги, пов'язані з подорожами	242,7	2,3
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	1760,8	16,4
у т.ч. телекомунікаційні послуги	190,5	10,8
комп'ютерні послуги	1311,8	74,5
інформаційні послуги	258,5	14,7
Ділові послуги	921,8	8,6
у т.ч. послуги дослідження та розробки	125,1	13,6
професійні та консалтингові послуги	399,1	43,3
наукові та технічні послуги	201,9	21,9
послуги сільського господарства та послуги видобутку	15,0	1,6
послуги операційного лізингу	33,2	3,6
послуги, пов'язані з торгівлею, та посередницькі послуги	82,2	8,9
інші ділові послуги	65,4	7,1

За: [76]

Так, загальний експорт послуг з України у 2023 році було здійснено на 10714,4 млн дол. США, який значною мірою складався з експорту транспортних послуг, комп'ютерні послуги переважали у складі послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних й інформаційних послуг, а професійні й консалтингові послуги – у ділових послугах. Тобто експорт послуг з України значною мірою складають послуги, які не мають в своїй основі знання або інтелектуального капіталу.

У результаті українські винахідники дедалі частіше розробляють і патентують низькоякісні ІВ, такі як корисні моделі й промислові зразки, а в структурі експорту ІВ переважають низькоякісні й дешевші види ІВ, такі як товарні знаки й знаки обслуговування. Кількість імпортних технологій у загальній кількості технологій, що купуються промисловими підприємствами, зростає і перевищує обсяг коштів, що витрачаються на придбання ІВ за кордоном. Однією з причин неефективної інноваційної діяльності українських підприємств і, як наслідок, неефективної структури українського експорту є незавершеність розвитку внутрішнього ринку ІВ, що призводить до невідповідності попиту й пропозиції на вітчизняну ІВ як на національному, так і на світовому рівні.

Нині український ринок ПІВ усе ще незрілий, а рівень інтеграції у світовий ринок не відповідає національним інтересам. Україна активно працює над підготовкою необхідної нормативно-правової бази, закладає підвалини для регулювання галузі й приводить своє законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, однак ці заходи займають багато часу й неефективні. Сучасні світові тенденції вимагають від українських компаній переходу до моделі відкритості й інновацій, що базується на співпраці й зовнішніх джерелах знань. Оскільки МСП вважаються найперспективнішими й найактивнішими в плані інновацій, для України важливо забезпечити їхній доступ до інтелектуальної власності й підвищити поінформованість щодо захисту їхніх прав, насамперед у перспективних галузях на світовому ринку й галузях, що мають стратегічне значення для країни.

Оскільки українська промисловість відчуває гостру нестачу коштів на проведення досліджень і розробок й реальне впровадження їх результатів, а також досвіду організації інноваційних розробок, стратегічні альянси у сфері інновацій розглядаються як ефективний спосіб подолання цих бар'єрів. Активне використання позитивного досвіду розвинених країн може допомогти оцінити й удосконалити власні економічні й управлінські процеси

й технології, здобути певні переваги перед конкурентами й забезпечити доступ на зовнішні ринки. Ефективні інвестиції також важливі для підвищення ринкової вартості компанії. Інвестиції в обладнання, нерухомість, розробку нових технологій, маркетинг і дослідження можуть значно зміцнити фінансове становище компанії.

Ми вважаємо, що придбання інтелектуальної власності може стати значною конкурентною перевагою, причому цей ефект посилюється, якщо інтелектуальна власність відноситься до продукту, що користується попитом на ринку. Інтелектуальна власність дає можливість збільшити ринковий рейтинг і чистий прибуток компанії за рахунок комерціалізації захищених законом продуктів і послуг. Ми вважаємо, що продаж, злиття або придбання активів ІВ може значно підвищити вартість продукції. Тому інвестиції у створення ІВ - це не тільки захист від потенційних конкурентів, а й вірний спосіб підвищити ринкову вартість і прибутковість компанії. Найважливіше для конкурентоспроможності компанії - це не тільки розробка і придбання інтелектуальної власності, а й її успішна комерціалізація. На наш погляд, процес комерціалізації ІВ у контексті інституційної підтримки - це взаємодоповнювальна система, яка поєднує в собі всі необхідні інструменти, здатні збалансувати попит і пропозицію ІВ.

Процес комерціалізації починається з визначення перспектив використання нової розробки і закінчується впровадженням цієї розробки на ринок і досягненням комерційної ефективності. Класичний процес комерціалізації ІВ має такий вигляд. Однак у сучасних українських реаліях практично відсутні науково-дослідні інститути, які є вирішальною ланкою в цьому процесі. Тому, на наш погляд, як ніколи важливо знайти нові шляхи впровадження результатів досліджень і розробок в економічне поширення.

Оптимальною схемою був би розвиток предмета інтелектуальної власності в дослідницьких центрах (академіях наук, університетах тощо) і створення принципово нових компаній, які розробляють ідеї «під ключ» за допомогою компаній, що безпосередньо беруть участь у процесах

комерціалізації. Як правило, американські університети не продають розроблені ними технології, а передають право на їх використання через патентно-ліцензійні угоди. У деяких наукомістких галузях університети володіють 18 (генна інженерія), 11 (технологія надпровідності), 12 (молекулярна й мікробіологія), 10 (фармакологія) й 5 (робототехніка) патентами. Умови успішного продажу ліцензій полягають, насамперед, у тому, щоб на ринку потенційних покупців ліцензій була створена забезпечена Забезпечення правової охорони створеної інтелектуальної власності; своєчасна й адекватна оцінка наукової, технічної й економічної значущості інтелектуальної власності й можливості її комерціалізації.

Сьогодні комерціалізація інтелектуальної власності у світі - це сфера економічних відносин, вартість якої оцінюється приблизно в 5 трильйонів доларів США на рік. США. Темпи зростання комерціалізації ІВ на міжнародному ринку становлять 12 %, що значно перевищує темпи зростання промислового виробництва (2,5-3 % на рік). Завдяки комерціалізації інновацій провідні країни світу посідають домінуюче становище на міжнародному ринку наукомісткої продукції: США - 39 %, Японія - 30 %, Німеччина - 16 %, тоді як на частку України припадає менше 0,1 %.

Тому питання комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності українських підприємств має принципове значення як для інноваційного розвитку вітчизняної економіки, так і для оптимізації міжнародної спеціалізації. Крім того, існуючі в Україні професійні асоціації, як і раніше, орієнтовані на торгівлю ключовими продуктами (запатентованими винаходами). Дійсно, інвесторів приваблюють бізнес-проекти, які підтвержені провідними науковими інститутами і містять науково обґрунтовані розрахунки економічних, екологічних, соціальних наслідків тощо. Іншими словами, іноземні інвестори не бачать потенціалу в незавершених продуктах. У результаті винахідники змушені, принаймні на перших порах, додатково формувати власний імідж для залучення

інвестиційних коштів [72]. Необхідно відзначити ще один аспект проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні, а саме мотивацію до використання результатів інтелектуальної діяльності. Це характерно для країни, яка тривалий час була сировинною або експортно-орієнтованою.

Інші проблеми в галузі комерціалізації знань, пов'язані зі стимулюванням учених і господарюючих суб'єктів до проведення досліджень і розробок:

- низька ефективність системи добору й реалізації технологічних пріоритетів у системі державних грантів;
- центральні органи управління й великі підприємства у сфері технологічного розвитку, особливо ті, що перебувають під контролем держави,
- низька мотивація вчених і дослідників;
- недостатня координація дій, реалізація великих інноваційних проєктів й програм модернізації;
- недостатньо ефективне використання технологій;
- недостатній контроль за діяльністю держави.

Крім того, як ключові труднощі, що перешкоджають комерціалізації ПІВ усередині країни, було названо:

- недосконалість нормативно-правової бази комерціалізації, декларативний характер Закону про інновації й його невідповідність інвестиційній, податковій і соціальній політиці;
- висока залежність країни від зарубіжних економік;
- відсутність національних стандартів оцінювання ПІВ;
- небажання країни брати участь у глобальному процесі інформатизації;
- відсутність критеріїв оцінювання ринкової вартості науково-технічної продукції;
- митна система, що перешкоджає імпорту й експорту високотехнологічної продукції;

- низький рівень правової культури суспільства, відсутність кваліфікованих спеціалістів у сфері ІВ [5, с. 609].

Для розв'язання цих проблем необхідно передусім забезпечити розуміння і об'єднання зусиль зацікавлених сторін (українських державних установ, бізнес-організацій, наукових структур):

- зрозуміти і об'єднати їх, створити необхідну інфраструктуру, забезпечити адекватне фінансування;
- забезпечити адекватний розвиток комерціалізації ІВ в Україні.

На наш погляд, інструменти забезпечення розвитку комерціалізації ІВ в Україні можна систематизувати у дві групи: внутрішнє й зовнішнє середовище суб'єктів комерціалізації інновацій. Інструменти внутрішнього середовища спрямовані на розв'язання й розвиток наявних проблем у процесі комерціалізації ІВ на інноваційних підприємствах України й включають адміністративні (формування внутрішніх правил і регламентів), фінансові (формування бюджету й фінансових резервів) і технічні (технічне забезпечення процесу). Інструменти зовнішнього середовища включають. Інструменти зовнішнього середовища включають створення необхідних передумов для сприяння комерціалізації ІВ з боку державних органів, зокрема нормативно-правових (розроблення чітких механізмів нормативно-правового контролю), соціально-економічних (експертна оцінка комерційного потенціалу результатів ІВ, маркетингові дослідження), науково-технічних (розвиток науково-технічної (для виробничого впровадження результатів НДДКР), розвиток інфраструктури й створення замкнутих циклів).

Держава має відігравати ключову роль у стимулюванні комерціалізації ІВ. Державна політика, спрямована на стимулювання економічних суб'єктів до комерціалізації інновацій, має бути спрямована на розвиток стимулів для приватних компаній і стимулювання комерціалізації ІВ. Одним із пріоритетів державної політики має стати розвиток сектору малого інноваційного бізнесу, підтримка розроблення й упровадження новітніх технологій і

створення продуктів, що використовують результати науково-технічних досліджень і мають комерційний потенціал.

Нині Україні необхідно розробити механізми ефективного використання своїх інтелектуальних ресурсів з огляду на складність, нелінійність і динамічність сучасних глобальних інноваційних процесів, а також значний вплив геополітичних й інтеграційних зрушень на інноваційні процеси.⁶³ У цьому важливу роль у цьому відіграє, насамперед, держава, яка ставить стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку, сприяє розвитку науки й освіти, підвищує інформаційний потенціал суспільства, виділяє бюджетні кошти на розробку нових технологій і створення продуктів, що використовують результати науково-технічних досліджень.

Нині ключовими учасниками процесу глобальної інтелектуалізації є прискорювачі чотирьох «І»: інвестиції, інновації, ідеї й інформація. Сучасна глобальна економіка базується на повноцінному використанні знань, що постійно оновлюються, інформаційних технологій, що неможливо без інноваційних досягнень й інвестицій за участю держави. Як основу сталого економічного розвитку України пропонується механізм ефективного використання інтелектуальних ресурсів, що дає змогу вийти на якісно новий рівень розвитку інтелектуальних ресурсів за рахунок підвищення ефективності досліджень й інновацій (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Методи, інструменти й напрями ефективного використання інтелектуальних ресурсів України в умовах глобалізації

За: побудовано автором

Ці методи включають ефективне використання інтелектуальних ресурсів України як інноваційного потенціалу, їх адаптацію до сучасного рівня глобальної інтелектуалізації й використання специфічних інструментів і засобів для подальшої інтеграції України в глобальний інноваційний процес. Під час розроблення механізмів ефективного використання інтелектуальних ресурсів України в сучасних умовах необхідно виходити не тільки з внутрішніх можливостей і пріоритетів України, а й враховувати зовнішньоекономічну стратегію становища України у світовій економічній системі. Обмеження зовнішньоекономічної стратегії інноваційного розвитку перешкоджають її інтеграції у світову економіку на конкурентних умовах.

Отже для оптимізації міжнародної експертизи України й збільшення частки експорту високотехнологічної продукції й послуг, пов'язаних з використанням ПІВ, необхідний динамічний розвиток вітчизняного ринку

ПВ й його інтеграція у світовий ринок. Насамперед важливо подолати існуючу проблему 185 ефективного використання інтелектуальних ресурсів України й на цій основі визначити стратегічний напрям інтеграції інтелектуального потенціалу України в глобальні інноваційні процеси.

Висновки до розділу

1. Дослідження інноваційних факторів розвитку національної економіки України в процесі глобальної інтелектуалізації показало, що національні інтелектуальні ресурси, матеріалізовані в кодифікованих знаннях й інтелектуальній власності, через упровадження й комерціалізацію інновацій у виробничий процес забезпечують ефективність інновацій і тим самим є важливим чинником економічного зростання національної економіки. Показано, що інновації є важливим чинником економічного зростання національних економік. Згідно із аналізом рейтингів, що здійснюють оцінювання інноваційного потенціалу економік країн світу, Україна має великий інноваційний потенціал для розвитку економіки, але не використовує його повною мірою. У країні, як і раніше, доволі велика частка виробництва з використанням технологій нижчого за середній і низького рівня. Однак є низка галузей, у яких Україна дуже конкурентоспроможна і тому займає сильні позиції на світовому ринку. Ми вважаємо, що розвиток даних галузей і їхній взаємозв'язок з іншими виробничими секторами створять основу для сталого економічного зростання й ефективно включать Україну в процес глобальної інтелектуалізації.

2. Порівняльна оцінка впливу інноваційних чинників на розвиток національної економіки України й низки країн світу в процесі глобальної інтелектуалізації, з використанням системи кореляційно-регресійних моделей, довела важливу роль інтелектуальних ресурсів у системі чинників економічного зростання інноваційного типу, а також бюджетних асигнувань і доведено теоретичні уявлення про важливий вплив фактичної фінансової підтримки на дослідницьку й інноваційну діяльність. Було встановлено, що

витрати на НДДКР і позиція країни в Глобальному інноваційному індексі справляють значний вплив на економічне зростання в більшості досліджених країн, включно з Україною. І навпаки, експорт високотехнологічної продукції справляє особливий вплив на економічне зростання у США й Угорщині, країнах з найдинамічнішими темпами зростання ВВП серед досліджуваних країн, й має протилежний вплив на економічне зростання в решті світу, а чисельність патентних заявок і винаходів сама по собі не є фактором зростання ВВП у досліджуваних країнах, але є одним із генератором інтелектуального капіталу. Виходячи з поточного стану інноваційного сектору України, можна зробити важливий висновок про необхідність термінового розвитку інноваційного сектору у процесі післявоєнної відбудови України.

ВИСНОВКИ

1. На основі систематизації теоретичних уявлень про процеси глобальної інтелектуалізації запропоновано авторське визначення поняття «інтелектуалізація глобального економічного розвитку». Дане визначення, на відміну від існуючих, пропонується трактувати як багатофакторний процес розширення, нагромадження й використання знань і навичок в економічній діяльності, що сприяє передачі й розповсюдженню різноманітних видів знань через постійне залучення, виробництво й розповсюдження компонентів самих знань і нових фахових знань, що гарантує подальший розвиток й просування глобалізованої економіки, дослідження трансформації суб'єкта права інтелектуальної власності й інструментів його регулювання. Розвиток міжнародних вимог щодо захисту інтелектуальної власності відбувається здебільшого за рахунок розвинених країн, що ускладнює доступ до наукових розробок у найменш розвинених країнах світу.

2. Дослідження трансформації об'єкта інтелектуальної власності й інструментів його регулювання в процесі інтелектуалізації глобалізованої економіки довели, що розвиток високотехнологічних, інноваційних галузей й управління інтелектуальною власністю відіграють важливу роль у зміцненні рівня національної конкурентоспроможності. Розвиток міжнародних вимог до охорони інтелектуальної власності відбувається здебільшого за рахунок розвинених країн, що ускладнює доступ до наукових розробок у найменш розвинених країнах світу.

3. У роботі узагальнено наявні методи та інструменти дослідження для комплексної діагностики інформаційного потенціалу країн, запропоновано метод багатовимірного порівняльного аналізу, який пропонується використовувати. Перевагою пропонованого методу є збалансованість системи показників, яка враховує глобальний рейтинг Індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, Індексу цифрового доступу й Індексу мережевої готовності як основу для багатовимірного порівняльного

аналізу, що дає змогу одержати розгорнутий рейтинг інформаційного потенціалу країн і регіонів світу.

4. Дослідження інтелектуально-економічних ресурсів як інноваційного потенціалу світової економіки засвідчило, що інтелектуально-економічні ресурси є найважливішим фактором, який визначає якість продукції й послуг, структуру національної економіки, ефективність її функціонування й інноваційний потенціал, а їх складовими є інформаційні, освітні й наукові економічні ресурси. Результати дослідження засвідчили, що складовими є інформаційні, освітні й наукові економічні ресурси. За результатами аналізу інформаційного потенціалу країн світу, враховуючи дані Індексу розвитку, Індексу інформаційно-комунікаційних технологій, Індексу цифрового доступу й Індексу мережевої готовності, було складено рейтинг інформаційного потенціалу країн й регіонів світу й визначено місце України в ньому.

5. Сучасна проблема нерівномірного розвитку країн світу Загальне пояснення проблеми асиметрії глобального розвитку світової економіки у контексті інтелектуалізації, зокрема, питанням асиметрії глобального розвитку світової економіки, у Провідна роль науки і техніки у формуванні потужних економічних потенціалів країн, що претендують на роль світових лідерів, міжнародний розподіл праці в галузі досліджень і розробок Поглиблення міжнародного розподілу праці в галузі досліджень і розробок, поява нових суб'єктів обміну, трансферу і торгівлі на світовому ринку, формування тенденцій розвитку процесів інтелектуалізації як на регіональному, так і на глобальному рівнях, включно з швидким розповсюдженням передання знань й залученням до цього багатьох країн.

6. На основі дослідження інноваційних чинників розвитку національної економіки України в процесі глобальної інтелектуалізації й аналізу позицій України в міжнародних рейтингах, що оцінюють інноваційність національних економік, доведено, що Україна має важливий інноваційний потенціал для розвитку економіки, але не використовує його на максимум.

Тому самі інтелектуальні ресурси держави, втілені у вигляді систематизованих знань й інтелектуальної власності через упровадження й комерціалізацію інновацій у виробничий процес, мають забезпечити ефективність інноваційної діяльності і тим самим стати важливим чинником економічного зростання національної економіки.

7. У роботі розроблено систему кореляційно-регресійних моделей для порівняльної оцінки впливу інноваційних чинників на розвиток національної економіки України й низки країн, які перебувають у процесі глобальної інтелектуалізації, і на основі аналізу позиції країни за витратами на НДДКР і глобальним індексом інновацій, зроблено висновок, що країна чинить значний вплив на економічне зростання більшості країн, у тому числі й України. Для того щоб змінити вік економічного розвитку з сировинного на інноваційний й розв'язати наявні проблеми інтеграції національних економік у процес глобальної інтелектуалізації, необхідно збільшити бюджет на науково-технічну діяльність, збільшити державні й приватні інвестиції в освіту й сектор інформаційних технологій, розвивати людський капітал і підтримувати стимулювання творчої активності громадян. Встановлено, що для цього необхідно.

8. Стратегічна орієнтація на розвиток національного інтелектуального потенціалу України й його органічну інтеграцію в глобальні інноваційні процеси проявляється у двох напрямках, включно з формулюванням базової національної стратегії за засадничим вектором розвитку зовнішньоекономічної діяльності; розвитком наявних й формуванням нових конкурентних переваг у межах найперспективніших глобальних технологічних трендів; визначенням конкурентної ніші України на світовому ринку інноваційної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стеценко Т. Heinz й Kraft домовилися про злиття, створять компанію з виручкою в \$28 млрд. Відомості, 2023. 25 березня. URL: <https://www.vidomosti.ua/business/articles/2023/03/25/heinz-i-kraft>.
2. Анчишкін А.І., Яременко Ю.В. Темпи й пропорції економічного розвитку. Київ: Економіка, 2022. С. 208.
3. Ауман Р. Значення для неатомістичних ігор. Київ: Світ, 2022. З. 230.
4. Бабенко, В.О., Сідоров, В.І., Фірсанова, В.О., Бондаренко, М.І. Дослідження розвитку інтеграційних процесів у глобальній системі міжнародної торгівлі. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М.І. Зверькова (голов. ред.) й ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2024. № 1 (65). С. 36–48
5. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2023. 672 с.
6. Белл Д. Прийдешне постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування. Київ: АKADEMIА, 2019. 956 с.
7. Блауг М. 100 великих економістів після Кейнса. Київ: Економікус, 2019. С. 200-202.
8. Богер І.Б., Наумова А.В., Шаланов Н.В. Метод оцінки об'єкта нематеріальних активів із позиції ринкового підходу. Харківська фінансова школа. 2022. № 2. С. 167-170.
9. Бубенко П., Гусєв В. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? Економіка України. 2023. № 6. С. 30.
10. Бутенко Д.С., Ткачук І.І. Трансфер інноваційних технологій: сутність і значення для сучасної економіки України. Глобальні й національні проблеми економіки. 2019. Вип. 6. С. 232–237.
11. Бутко М. П., Попело О. В. Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів. Проблеми і перспективи економіки й управління. 2023. № 1. С. 7–20. URL: <http://nbuv.gov.ua/>.

12. Бутнік-Сіверський О.Б. Економіко-правові аспекти комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність. 2022. № 8. С. 32–38.
13. Бутнік-Сіверський О.Б. Ліцензії й платежі. Інтелектуальна власність. 2022. № 10. С. 34–38.
14. Ватутіна Л. А., Хоменко Є. Б. Інтелектуальне підприємництво: суб'єкти, технологія й інфраструктурне забезпечення. Глобальний науковий потенціал. 2023. №2(47). С. 100-105.
15. Вернадський В.І. Наукова думка, як планетне явище. Електронний архів В.І. Вернадського. URL: <http://vemadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html>.
16. Вікулова А. Аспекти державного регулювання комерціалізації інтелектуальної власності. Економіка. 2023. № 145. С. 61–65.
17. Галушкіна М., Калягінін В. Масове, гнучке і інтернаціональне. Експерт. 2015. № 43 (489). С. 14–20.
18. Гарєєв Т. Ф. Еволюція моделей інноваційного процесу. Вісник ТИСБІ. 2016. №2. URL: <http://old.tisbi.ua/science/>.
19. Геєць В.М. Соціально-економічні трансформації під час переходу до економіки знань. Соціально-економічні проблеми інформаційного суспільства/під ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2018. С. 16-33.
20. Геєць В. М. Довгострокові умови й фактори розвитку економіки України. Економіст. 2019. № 3. С. 21–25.
21. Гідденс Е. Вислизаючий світ. Як глобалізація змінює наше життя. Київ: Весь світ, 2004. 120 с.
22. Голіков А.П., Артеменко Г.П., Багров Н.В. й ін Світове господарство й міжнародні економічні відносини. Суми, 2023. 432 с.
23. Голіков О.П. Економіко-математичне моделювання світогосподарських процесів: навчальний посібник. Харків, 2016. 144 с.

24. Голіков О.П., Довгаль О.О. Міжнародні економічні відносини: підручник. Харків, 2023. 464 с.
25. Гранберг А.Г. Василь Леонтьєв у світовій й вітчизняній економічній науці. Економічний журнал ВШЕ.2016. № 3. С. 471-491.
26. Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: Постанова КМУ № 995 від 01.08.2007. Київ, 2007.URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2007-%D0%BF>.
27. Довбенко В.І. Роль потенціалу трансферу знань і технологій в інноваційному процесі. Вісн. Національного університету «Львівська політехніка». 2023. № 776 : Менеджмент й підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 254–263.URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24609/1/39-254-263.pdf>.
28. Довгаль Е.А., Фоміна Е.В. Тенденції розвитку інформаційних технологій в міжнародному бізнесі.Міжнародний бізнес як фактор розвитку :матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф., 21 квітня 2021 р./ за заг.ред. проф. Архієреєва С.І. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. С. 74–76.
29. Довгаль О.А. Особливості, проблеми й перспективи глобального економічного розвитку.Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна.Сер. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2024. С. 38–43.
30. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки. (Питання теорії методології). Харків, 2024. 320 с.
31. Довгаль О.А. Світогосподарська взаємодія в інтегрованому глобальному світі: специфіка й динаміка. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: колективна монографія.Харків, 2023. С. 48–61.
32. Довгаль О.А. Теоретико-методологічні підходи до визначення економічної ролі держави в сучасних умовах. Вісник Міжнародного слов'янського університету.Сер.Економічні науки. 2023. №16. С. 10–16.

33. Довгаль О.А., Довгаль Г.В. Деглобалізаційні тенденції у сучасній світовій торгівлі в умовах нестабільності. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Сер. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2021. № 5. С. 19–26.
34. Довгаль О.А., Довгаль Г.В. Тенденції розвитку глобального економічного простору: альтернатива вибору. Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер. Економічні науки. 2022. XV(1). С. 80–88.
35. Живко З.Б., Босак Х.З., Живко М.О. Венчурний капітал як джерело інноваційних процесів в системі безпеки підприємництва. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Львів, 2024. С. 255–256. URL: <http://ena.lp.edu.ua>.
36. Зав'ялова К.С. Роль інтелектуальної власності в економічній діяльності. Управління розвитком. 2022. №12. С.62–64. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/>.
37. Зайцев В.Є. Використання інтелектуальної власності як основа ефективної інноваційної діяльності й підвищення конкурентного потенціалу підприємств. Вісник економічної науки України. 2023. № 1. С. 54–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2023_1_11.
38. Здійснення наукових досліджень і розробки України, 2024 рік: доповідь. Київ, 2024 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
39. Іноземців В.Л. Розколота цивілізація: наявні передумови й можливі наслідки постеконіомічної революції. Київ: Academia; Наука, 2019. 724 с.
40. Інноваційна діяльність промислових підприємств України у 2017 році: доповідь. Київ, 2024. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
41. Казакова Н.А., Фоміна Є.В. Перспективи створення зон вільної торгівлі в Україні Участь України в зонах вільної торгівлі: стан, проблеми, перспективи: матеріали міжнар. наук. конференції, 17–18 листопада 2021р. Київ : Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. С. 54–57.

42. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство й культура. Київ, 2022. 606 з.
43. Кацура С.М. Трансфер технологій й дифузія інновацій як елементи регіонального інноваційного процесу. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків й залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: зб. наук. праць. 2019. Ч. 2. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/>.
44. Кірсанов К.А., Буянов В.П., Михайлов Л.М. Теорія праці. Київ: Іспит, 2023. 416 с.
45. Кірін Р.С., Хоменко В. Л., Коросташова І. М. Інтелектуальна власність : підручник. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2022. 322 с.
46. Клінов В.Г., Ревенко Л.С., Ружинська Т.І. Світовий ринок технологій. Світові товарні ринки й ціни. Київ: МДІМВ-Університет. С. 427-467.
47. Князєв С.М., Шрубенко О.Г. Інтелектуалізація - стрижнева основа розвитку економіки й управління. Проблеми управління.2022. №3 (24). С. 16-27.
48. Козаченко В.Я., Георгіаді Н.Г. Сучасний стан мереж трансферу технологій за кордоном й проблем їх розвитку в Україні. Вісн. Національного університету «Львівська політехніка». 2024. № 691: Менеджмент й підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 162–172. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/>.
49. Комаров І. Інтелектуальний капітал. Персонал. 2023. № 5. С. 52–59.
50. Кондратьєв У. Довгострокові тенденції розвитку світової економіки. Перспективи. 2023. URL: <http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/>.
51. Кондратьєв Н.Д. Великі цикли економічної кон'юнктури. Київ: Економіка, 2022. 525 с.

52. Корсунський С.В. Трансфер технологій у США. Київ: УкрІНТЕІ, 2023. 148 с.
53. Костін А.І. Екополітологія й глобалістика. Київ: Аспект Прес, 2024. 418 с.
54. Кругман П., Обстфельд М. Міжнародна економіка: теорія й політика. Київ, 2014. 832 с.
55. Коваль С. Сучасне економічне зростання: результати досліджень й роздумів. Нобелівська лекція. Нобелівські лауреати з економіки / під ред. Ю.В.Яковця. Суми: Гуманістика, 2023. 745 с.
56. Кузьмін А.І. Інтелектуалізація: інструмент розвитку економіки. URL: <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2021/1989.htm>.
57. Куриляк В.Є. Кластери й наукові парки як ефективний засіб переходу до економіки інноваційного типу. Вісник Донбаської державної машинобудівної академії : зб. наук. праць. Краматорськ : ДДМА. 2023. № 3 (39). С. 101–107.
58. Куриляк В.Є., Літовченко Б.В. Формування креативної організації у глобальному інформаційному середовищі. Журнал європейської економіки. 2023. Т. 16, № 2 (61). С. 193–208.
59. Куриляк В., Савельєв Є. Пріоритети у реформуванні української економіки. Економіка України. 2021. № 5 (642). С. 79–89.
60. Лебедева Є. Інноваційний розвиток й освіта. МЕіМВ. 2017. №12. С. 47.
61. Леонтьєв Ю.Б. Оцінка нематеріальних активів Метод витратного підходу. Питання оцінки. 2019. № 2. С. 26-28.
62. Лукас Р.Е. Лекції з економічного зростання. Київ: Видавництво Основи, 2023. 288 с.
63. Мазур І. Комерціалізація наукових розробок як фактор конкурентного розвитку підприємництва. Вісн. КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. 2022. Вип. 148, № 5. С. 5–8.

64. Майданик Л. Поняття й механізми комерціалізації інтелектуальної власності в праві України. Юридична Україна. 2024. № 1. С. 39–45.
65. Марченко К. Інвестиційне право: Право, 2021. Т.1. 200 с.
66. Маркевич П. Лрговірне право. Київ: Юридична книга, 2018. С. 221.
67. Маршалл А. Принцип економічної науки: в 3 т. Київ: Прогресс; Універс, 1993. Т. 1. 415 с.
68. Махлуп Ф. Виробництво і поширення знань в США. Київ : Прогресс, 2016. 462 с.
69. Мацелюх Н., Дем'янчук Г. Фінансування й стимулювання комерціалізації інновацій в Україні: проблеми і шляхи вирішення. Наука й інновації. 2021. № 3. С. 74–79.
70. Міжнародний валютний фонд. URL: <http://www.imf.org/>.
71. Мешко Н.П., Щитов Д.М. Високотехнологічні послуги як інноваційний фактор розвитку світового господарства в умовах глобальної економічної інтеграції. Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Менеджмент інновацій. 2021. № 6. С. 87–94.
72. Мікульонок І.О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ : НТУУ «КПІ», 2021. 238 с.
73. Світ після кризи. Глобальні тенденції –2025: світ, що змінюється: доповідь Національної розвідувальної ради США: "Європа", 2023. С. 22.
74. Міхнєва С.Г. Інтелектуалізація економіки: інноваційне виробництво й людський капітал. Інновації. 2023. № 1. С. 14-23.
75. Наука в університетах. URL: <https://mon.gov.ua/>.
76. Наукова й інноваційна діяльність України, 2023: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2024. 141 с. URL: <https://ukrstat.org/>.
77. Нехода Є.В. Використання формаційної й цивілізаційної концепцій суспільного розвитку для аналізу генези праці й соціально-трудоких відносин. Вісник Сумського державного університету. 2022. №3. С.165-171.

78. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки: монографія / за ред. Клодт Х. Київ, 2019. 306 с.

79. Новікова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти. Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України, 2021. 534 с.

80. Онищенко В.П. Україна на світових ринках високотехнологічної продукції. Зовнішня торгівля: право й економіка. 2023. № 1 (30). С. 7–8.

81. Писаренко Т.В., Кваша Т.К., Рожкова Л.В., Паладченко О.Ф., Молчанова І.В. Стан інноваційної діяльності й діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2023 році: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ, 2023. 98 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2023-f.pdf>.

82. Повідомлення Європейської Комісії. «Європа 2030». Стратегія для розумного, сталого й всеохоплюючого зростання. URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/31493>.

83. Полянін А. В. Методи інвестування інноваційної діяльності за кордоном. Інновації. 2018. № 3. С. 97-100.

84. Портер М. Міжнародна конкуренція: Конкурентні переваги країн. Київ: Альпіна, 2021. 947 с.

85. Про внесення змін до Податкового кодексу України й деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. Київ, 2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/909-19/page>.

86. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 № 143-V. Київ, 2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/143-16>.

87. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. Київ, 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.

88. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій : Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV. Київ, 2004. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1676-15>.

89. Про затвердження Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності : Наказ Фонду державного майна України від 25.06.2008 року № 740. Київ, 2008. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE15417.html.

90. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 03.10.2007 № 1185. Київ, 2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-п>.

91. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. Київ, 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

92. Пронаукові парки: Закон України № 1563 від 25.06.2009. Київ, 2009. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/1563-17> (дата звернення: 24.02.2018).

93. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848VIII. Київ, 2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page>.

94. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII. Київ, 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3322-12>.

95. Про оцінку майна, майнових прав й професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. Київ, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

96. Про концепцію науково-технологічного й інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 № 916-V. Київ, 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14>.

97. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. Київ, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.

98. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»: Постанова № 2632-VI від 21.10.2010. Київ, 2011. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2632-vi> (дата звернення: 24.02.2018)

99. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 року № 991-XIV. Київ, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (дата звернення: 24.02.2018).

100. Простворення підрозділів з питань інтелектуальної власності: Наказ Міністерства освіти і науки України № 631 від 01.11.2005. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_9x/pg_ipwnsj.htm.

101. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. Київ, 2015. URL: <http://president.gov.ua/documents/18688.html/>.

102. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 680-р від 17.06.2009. Київ, 2009. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

103. Резюме дослідження щодо ролі патентів у ділових стратегіях: дослідження з питань мотивів китайських компаній для патентування, реалізації патентів й патентної індустріалізації / Комітет з розвитку й інтелектуальної власності. ВОІВ, 2015. 5с. http://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/ru/cdip_13/cdip_13_inf_8.

104. Романюк О. Чи справді Україна найбідніша в Європі: як новий рейтинг пересварів економістів. Finance.ua. 2023. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/436798/chy-spravdi-ukrayina-najbidnisha-v-uevropi-yak-novuj-rejtyng-peresvaryv-ekonomistiv>.

105. Сакайя Т. Вартість, створювана знаннями, чи Історія майбутнього. Нова постіндустріальна хвиля у країнах. Антологія / за ред. В.Л. Іноземцева. Київ: Academia, 2020. с.337-371.

106. Самойленко О.О. Регулювання міжнародного руху людських ресурсів України в умовах глобальної інтелектуалізації. Вісник

Дніпропетровського університету. Сер. Менеджмент інновацій. 2022. Вип. 7. Т. 24 (2). С. 250-257. URL: <https://doi.org/10.15421/191628>.

107. Сардак С.Є. Дослідження структури й тенденцій розвитку світового ринку інформаційних технологій. Технологічний аудит й резерви виробництва. 2021. №4/5. С. 96-100.

108. Сардак С.Є., Самойленко А.А., Огданський К.М. Формування економіки знань у межах інтелектуалізації й інформатизації глобального економічного розвитку. Економічний простір: зб. наук. праць. Дніпро: ПДАБА. 2024. № 129. С. 45-56.

109. Семиноженко В.П. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? Зеркало тижня. Україна. № 17. 17 травня 2023 року. <http://gazeta.dt.ua/science/chi-mozhliivy-v-ukrayini-innovaciyniy-stribok-.html>.

110. Сміт А. Дослідження про природу й причини багатства народів. Київ: Наука, 2013. 200 с.

111. Соловйов В.П. Інноваційна діяльність як системний процес у конкурентній боротьбі (синергетичні ефекти інновацій). Київ: Фенікс, 2016. 560 с.

112. Солоу Р.М. Теорія зростання. Панорама економічної думки кінця ХХ століття: навчальний посібник/під ред. Д.Грінауея. Т.1. Київ: Економічна школа, 2023. С. 479-506.

113. Сорокін П. Ключові тенденції нашого часу. К: Наука, 1998. 350 с.

114. Станіславик О.В., Ковтуненко К.В. Комерціалізація результатів інноваційної діяльності. Праці Одеського політехнічного університету. 2023. №2 (36). С. 301-306.

115. Стіглер Дж. Громадянин й держава. Есе про регулювання. Київ: Видавництво Інституту МЕВ, 2022. 336 с.

116. Стіглер Дж. Економічна теорія інформації. Віхи економічної думки. 2. Теорія фірми/під ред. В.М. Гальперіна. Черкаси: Економічна школа, 2020. 534с.

117. Стратегічні виклики ХХІ століття громадськості й економіці України : у 2 т. Т. 1 : Економіка знань: модернізаційний проект України / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семіноженка, Б. Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2022. 544 с. (3-й розділ)

118. Стюарт Т. Інтелектуальний капітал -нове джерело багатства організацій. Нова постіндустріальна хвиля у країнах. Антологія / за ред. В.Л. Іноземцева. Київ: Academia, 2019. с. 372-400. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/.

Додаток А

Таблиця А.1

Індекс цифрового доступу (Digital Access Index, DAI), ITU у 2024 р.

(млрд. дол. США)

1	Сполучені Штати	78	1,000
2	Сінгапур	75	0,962
3	Швеція	73	0,936
4	Швейцарія	71	0,910
5	Об'єднане Королівство	70	0,897
6	Фінляндія	68	0,872
7	Данія	68	0,872
8	Нідерланди	67	0,859
9	Норвегія	65	0,833
10	Японія	65	0,833
11	Південна Корея	64	0,821
12	Австралія	64	0,821
13	Люксембург	63	0,808
14	Німеччина	63	0,808
15	Нова Зеландія	62	0,795
16	Ірландія	62	0,795
17	Канада	62	0,795
18	Бельгія	61	0,782
19	Франція	61	0,782
20	Австрія	60	0,769
21	Іспанія	55	0,705
22	Естонія	54	0,692
23	Об'єднані Арабські Емірати	53	0,679
24	Литва	52	0,667
25	Португалія	52	0,667
26	Словенія	51	0,654
27	Китай	51	0,654
28	Італія	50	0,641
29	Чеська Республіка	50	0,641
30	Угорщина	49	0,628
31	Словаччина	49	0,628
32	Малайзія	48	0,615
33	Чилі	48	0,615
34	Греція	46	0,590
35	Хорватія	46	0,590